

ANSELM STRAUSS - JULIET CORBINOVÁ

ZÁKLADY KVALITATIVNÍHO
VÝZKUMU

POSTUPY A TECHNIKY METODY ZAKOTVENÉ TEORIE

SDRUŽENÍ PODANÉ RUČE
BRNO

NAKLADATELSTVÍ ALBERT
BOSKOVICE

1999

Obsah

Předmluva

Část I – Zamyslení na úvod

1. Úvod

Co je to kvalitativní výzkum? • Co je třeba umět k provozování kvalitativního výzkumu? • Mohu kombinovat kvalitativní a kvantitativní metody? • Proč kvalitativní výzkum? • Kdo dělá kvalitativní výzkum? • Jaké jsou hlavní složky kvalitativního výzkumu? • Existují různé typy kvalitativního výzkumu? • Co je zakotvená teorie? • Proč tvořit teorii, která je zakotvená? • Co je pojetí výzkumu založené na zakotvené teorii? • Jak vznikla metoda zakotvené teorie? • Co je třeba k tomu, aby si člověk mohl osvojit toto pojetí? • Není zakotvená teorie pouze sociologickým pojetím? • Je zakotvená teorie „vědecká metoda“? • Jak dochází k objevům? • Jaký je rozdíl mezi teorií a popisem? • Je třeba přepisovat všechny rozhovory a všechny poznámky z terénu? • Souhrn

2. Začínáme

Výzkumný problém • Zdroje výzkumných problémů • Výzkumná otázka • Formulování výzkumné otázky • Souhrn

3. Teoretická citlivost

Definice • Zdroje teoretické citlivosti • Udržování rovnováhy mezi tvořivostí a vědou • Souhrn

4. Použití literatury

Definice termínů • Použití odborné literatury • Jak používat odbornou literaturu • Příklad použití odborné literatury • Neodborná literatura • Souhrn

Část II – Postupy kódování

5. Otevřené kódování

Definice termínů • Postupy • Označování jevů • Určování kategorií • Pojmenovávání kategorií • Rozvíjení vlastností a dimenzí kategorií • Ohměny způsobů otevřeného kódování • Záznamy kódování • Souhrn

6. Techniky zvyšování teoretické citlivosti

K čemu jsou tyto techniky určeny • Využití kladení otázek • Analýza slova, větného úseku, věty • Další analýza pomocí porovnávání • Technika protikladů • Systematické porovnávání dvou nebo více jevů • Porovnávání se vzdálenými jevy • Mávání červeným praportkem • Problémy a obavy • Souhrn

7. Axiální kódování

Definice termínů • Paradigmatický model • Jev • Příčinné podmínky • Kontext • Intervenující podmínky • Strategie jednání nebo interakce • Následky • Spojování a rozvíjení kategorií podle paradigmatu • Uvádění subkategorií do vztahu ke kategoriím • Ověřování výroků podle údajů • Další rozvíjení kategorií a subkategorií ve smyslu jejich vlastností a dimenzionálního umístění • Spojování kategorií na úrovni dimenzí • Složitost • Sřídání induktivního a deduktivního myšlení • Sledování vztahů • Použití dočasných teoretických rámců a dalších způsobů záznamu • Souhrn

Tato kniha je věnována Barney Glaserovi

Publikaci vydává Sdružení Podané ruce a nakladatelství Albert jako druhý svazek dlouhodobě koncipované edice SCAN, která je zaměřena na vydávání původních prací a překladů věnovaných otázkám a problematice psychologie, psychiatrie, psycho-terapie, speciální pedagogiky a pedagogiky.

Z anglického originálu A. Strauss a J. Corbinová: *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques*, Newbury Park, California, Sage 1990, přeložil Stanislav Ježek.

© Sage Publications, Inc., 1990
Translation © Stanislav Ježek, 1999
Cover design © Irma Charvátová, 1999

ISBN 80-85834-60-X (Albert)

8. *Selektivní kódování*

Definice termínů • Vyrožení kostry příběhu • Identifikace příběhu • Přechod od popisu ke konceptuální kostry příběhu • Rozhodování se mezi dvěma významnými jevy • Co když se mi nedaří určit kostru příběhu? • Určení vlastností a dimenzí centrální kategorie • Uvádění kategorií do vztahu k centrální kategorii • Návrat k příběhu • Obtíže při uspořádání kategorií • Ověřování vztahů • Odhalování pravidelností • Systematizace a upevnění spojení • Způsob objevení této kombinací • Seskupování kategorií • Zakotvení teorie • Návrh teorie • Formulace a ověřování výroků o vztazích • Co když nějaký případ teorii neodpovídá? • Doplnění nedostatků kategorií • Souhrn

9. *Proces*

Definice termínů • Proces v zakotvené teorii • Proces - je otázka míry • Indukce a dedukce • Proces jako analyticky pohled na věc • Fungování procesů • Co je změna? • Tvar a forma změn • Jak a kde hledat změny ukazující na proces? • Popis procesu • Proces pojatý do stadií nebo fází • Proces pojatý jako neprogresivní pohyb • Souhrn

10. *Matice podmiňujících vlivů*

Definice termínů • Zakotvená teorie jako transakční systém • Vlastnosti transakčního systému • Důvody užití této matice • Matice podmiňujících vlivů • Obecné znaky úrovní matice • Praktické příklady použití matice • Sledování podmiňujících trajektorií • Proč je sledování podmiňujících trajektorií důležité • Jak se trajektorie sleduje • Zkoumání jevů na různých úrovních matice • Interakce • Organizace • Biografické a historické procesy • Teorie vycházející z empirického základu versus formální teorie • Souhrn

11. *Pořizování vzorků vycházející z budované teorie*

Definice termínů • Přehled • Obecné úvahy • Vodítka pro rozhovory a pozorování • Postupy pořizování vzorků • Pořizování vzorků při otevřeném kódování • Pořizování vzorků při axiálním kódování • Pořizování vzorků při selektivním kódování • Odpovědi na některé důležité otázky • Souhrn

Část III - Pomocné postupy

12. *Záznamy a diagramy*

Definice termínů • Některé obecné a specifické znaky záznamů a diagramů • Záznamy a diagramy ve třech typech kódování • Otevřené kódování • Axiální kódování • Selektivní kódování • Diagramy • Třídění záznamů a diagramů • Souhrn

13. *Psaní disertačních prací a monografií, prezentace výzkumu*

Úvodní poznámky • Od analýzy k psaní • Proč publikovat? • Ústní prezentace • Psaní monografií a disertačních prací • Zdroje a překážky • Postupy • O čem psát? • Specifické problémy autorů disertačních prací • Problém sebedůvěry • Jak už to nechat být • Posluchači • Úprava disertačních prací na monografie • Kolektivní autorství • Psaní článků určených k publikaci • Souhrn

14. *Kritéria hodnocení výzkumů podle zakotvené teorie*

Vědecké zásady a kvalitativní výzkum • Kritéria hodnocení zakotvených teorií • Výzkumný proces • Empirické zakotvení výzkumu • Závěrečná poznámka • Souhrn

*Literatura**Rejstřík**O autorech**Stručný česko-anglický slovníček použitých termínů*

86

Předmluva k českému vydání

O kvalitativních metodách, které existují v různých oborech věd o člověku, jsou absolventi českých vysokých škol dosud jen zhruba informováni. Často nedokážou ani vyjmenovat základní kvalitativní metody, jak si, milá čtenářko, milý čtenáři, můžete snadno ověřit, když se na ně zeptáte řadových psychologů, pedagogů či odborníků společenských věd. Během studia se totiž dozvíte zpravidla jenom to, že existují též jakési kvalitativní metody - kromě ovšem te zcela správné vědecké kvantitativní metodologie, kterou vznikají sloupce a tabulky čísel, jež zaručují vědeckým pracím jejich vědecký vzhled.

Je tedy velmi záslužným činem skupiny studentů psychologů, kteří se na Masarykově univerzitě v Brně zasadili o to, aby byly *Základy kvalitativního výzkumu* přeloženy jedním z nich, Stanislavem Ježkem. Kniha Corbinové a Strausse vznikla v kontextu dalších v češtině nedostupných prací, na něž tyto autoři sami odkazují, dále: též razí i pro angličtinu zčásti nezvyklou terminologii. Český předkladatel používá a doručí vědeckou terminologii, která vznikala při cvičeních a přednáškách Metody a techniky psychologického výzkumu I, jež jsem prováděl na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v letech 1994-97. V těchto přednáškách a cvičeních byly získávány především dovednosti pozorování a vedení rozhovoru, jakož i kritické zkoumání tvorby údajů těmito dvěma nejdůležitějšími kvalitativními metodami. Vědomosti nutné pro hlubší pochopení vědecko filozofického kontextu *zakotvené teorie* byly v uvedených přednáškách zprostředkovány v návaznosti na systematologickou metodu Jiřího Hoskovece (*Tajemství experimentální psychologie*, Praha, Academia 1992) a epistemologicky kritickou analýzu Gregory Batesona (*Steps to an ecology of mind*, New York, Ballantine 1972) tak, jak je vysvětlují úvodní a závěrečné, metodě věnované kapitoly v učebnici Mirko Trýba, *Psychologie zvládnání života* (Brno, Nakladatelství Masarykovy univerzity, 1996).

Svou podporou umožnilo vydání předkladané knihy několik institucí, které používají v ní obsažené materiály pro své praktické účely. Organizační práce nutné pro překlad a vydání knihy koordinoval Michal Miovský, který též v rámci publikační činnosti editce SCAN zajistil financování Sdružením Podané ruce. Editce je zaměřena především na vydávání překladů a původních prací z oblasti psychologie, psychiatrie a psychotherapie. O vydání knihy se dále zasloužily Dětská psychiatrická léčebna Velká Bíteš a Atelier saiterapie ve Velké Bíteši. Největším příspěvkem je však práce, již provedl Stanislav Ježek za pomoci Marty Palarčíkové, Michala Miovského a několika dalších studentů Masarykovy univerzity na

106

117

131

145

146

168

187

196

197

200

201

5

Otevřené kódování

Definice termínů

Pojmy: Pojmová označení přidělená jednotlivým událostem, případům a jiným výskytům jevu.

Kategorie: Třída pojmů. Tato třída je objevena, když se při vzájemném porovnávání pojmů zdá, že náleží podobnému jevu. Takto jsou pojmy seskupovány do vyššího řádu – pod abstraktnější pojem nazývaný kategorií.

Kódování: Proces analýzy údajů.

Záznamy kódování: Výsledek kódování. Jsou jedním z typů záznamu.

Otevřené kódování: Proces rozebírání, prozkoumávání, porovnávání, konceptualizace a kategorizace údajů.

Vlastnosti: Znaky nebo charakteristiky náležející kategorií.

Dimenze: Umístění vlastnosti na nějaké škále.

Rozložení na dimenze: Proces rozložení vlastnosti na její jednotlivé dimenze.

Věda by nemohla existovat bez pojmů. Proč jsou pojmy tak zásadní? Protože právě pojmenováním jevů na ně zaměřujeme svou neustálou pozornost. Když je naše pozornost zaměřena, můžeme tyto jevy (nyní již samozřejmě jako pojmy) začít zkoumat a klást si o nich otázky. Takové otázky nejen popisují, co vidíme, ale také formou výroků (hypotéz) navrhuji, jak mohou být jevy svázány vzájemnými vztahy. Výroky umožňují dedukce a ty zase řídí shromažďování údajů. Shromažďování údajů vede k další indukci a k provizornímu testování výroků. Nakonec jsou pomocí výroků vymezeny pojmy a vztahy mezi nimi. Tyto pojmy a vztahy jsou nutné pro komunikaci mezi badateli, pro souhrnu diskuzí a sporů, která je životně důležitá pro rozvoj vědy. (Tato témata detailně probírá Blumer, 1969, strany 153-182.)

Takže, co má tohle všechno společné s otevřeným kódováním? Otevřené kódování je část analýzy, která se zabývá označováním a kategorizací pojmů pomocí pečlivého studia údajů. Bez tohoto prvního a základního analytického kroku by nemohl proběhnout zbytek analýzy ani následná komunikace. Během otevřeného kódování jsou údaje rozebrány na samostatné části a pečlivě prostudovány, porovnáním jsou zjištěny podobnosti a rozdíly, a také jsou kladeny otázky o jevech údajů reprezentovaných. Během tohoto procesu jsou zvažovány a zkoumány naše vlastní i cizí domněnky o jevu, což vede k novým objevům.

Postupy

Základem procesu kódování jsou dva analytické postupy, jejichž podstata se však s typem kódování mění. První se týká porovnávání a druhý kladení otázek. Zakotvená teorie je díky nim v literatuře zmiňována jako „neustále porovnávací metoda analýzy“ (Glaser, Strauss, 1967, str. 101-116). Tyto dva postupy dodávají pojmům v zakotvené teorii přesnost a specifčnost. Ukažme si, jak se při otevřeném kódování tyto dva postupy používají ke konceptualizaci a kategorizaci údajů. Tyto procesy nebudeme nadále nijak zvláštně označovat, takže budete muset pečlivě sledovat, abyste viděli, jak je používáme. Další informace o těchto technikách viz. Glaser (1978, str. 56-72), Glaser a Strauss (1987, str. 106-107) a Strauss (1987, str. 58-64).

Označování jevů

Již jsme se dotkli toho, proč jsou v metodě zakotvené teorie pojmy základními jednotkami analýzy. Je možné „hrubé“ údaje spočítat, ale není snadné o nich mluvit nebo je uvádět do vztahů. Takže konceptualizace údajů je prvním krokem analýzy. Rozebráním a konceptualizací máme na mysli rozbor pozorování, věty

¹ v originále *code notes* (pozn. př.)

² v originále *dimensionalizing* (pozn. př.)

nebo odstavce a přidělení jména – něčeho, co bude zastávat nebo reprezentovat tento jev – každému samostatnému případu, myšlence nebo události. A jak to vlastně uděláme? Klademe si o každém otázku jako: Co to je? Co to reprezentuje? Postupně porovnááme případ s případem, takže podobným jevům mohou být přidělena stejná jména. Jinak bychom skončili se spoustou jmen a byli bychom velmi zmatení!

Teď se na chvíli zastavíme a podíváme se na příklad. Představte si, že jste v poměrně drahé ale oblíbené restauraci. Tato restaurace má tři podlaží. V přízemí je bar, v prvním patře malá jídelna a v druhém hlavní jídelna a kuchyně. Dvěte do kuchyně jsou otevřené, takže můžete vidět, co se děje uvnitř. Víno, alkoholické nápoje a sklenice k servírování každého druhu alkoholu jsou také ve druhém patře. Při čekání na své jídlo si všimnete paní v červeném. Zdá se, že uprostřed kuchyně pouze stojí, ale zdravý rozum vám říká, že ta restaurace by si asi neplatila paní v červeném, aby jenom stála v její kuchyni, v rušné kuchyni obzvlášť. Vzbudí to vaši zvědavost a vy se rozhodnete, že provedete induktivní analýzu, abyste zjistili, jestli dokážete určit její funkci. (Když už příznivec zakotvené teorie, tak pořád.)

Všimnete si, že paní se pozorně rozhlíží po kuchyni, pracovišti, zaměřuje se chvíli tam a chvíli jímam a zaznamenává, co se kde děje. *Práte se: „Co tam dělá?“ a pak to označíte jako sledování. Sledování čeho? Kuchyňských prací.*

Potom k ní někdo přijde a na něco se jí ptá. Ona odpovídá. To je něco jiného než sledování, takže *to zakódujete jako předávání informací.*

Vypadá to, že si všimne všeho. To nazvete **pozornost**.

Naše paní v červeném přistupuje k někomu a něco mu říká. Protože tento případ také zahrnuje informaci, která je předávána, také to označíte jako **předávání informací**.

Ačkoliv stojí uprostřed veškerého dění, nezdá se, že by někomu překážela. *Abyste popsali tento jev použijete termín nerušivost.*

Otáčí se a kráčí rychle a tiše, **účinnost**, do jídelny a zde opět **sleduje**.

Zdá se, že si udržuje přehled o všem a o všech, **kontrolování**. Ale kontrolování čeho? Protože jste bystrý pozorovatel, všimnete se, že kontroluje **kvalitu** obsluhy – jak se číšník chová k hostům, **včasnost obsluhy** – kolik času uběhne mezi usazením hosta, jeho objednávkou, donáškou jídla, a **reakci a spokojenost hostů** s obsluhou.

Přichází číšník s objednávkou velké společnosti a ona k němu přistupuje a **pomáhá** mu.

Zdá se, že žena ví, co dělá, a že to dělá dobře, je **zkušená**.

Přistupuje ke stěně blízko kuchyně a dívá se na něco, co vypadá jako rozvrh, **shromažďování informací**.

Přichází k ní vrchní a chvíli s ní mluví, rozhlíží se po jídelně a odhadují, jak jsou hosté s jídlem daleko: ti dva se **radí**.

Tohle by měl být dostatečný příklad toho, co myslíme označováním jevů. Mezi začínajícími badateli není neobvyklé shrnování údajů místo jejich *konceptualizace*. To znamená, že pouze stručně opakují podstatu fráze nebo věty, ale stále *popisně*. Například místo použití termínu „radí se“ k popsání posledního případu, by mohli říct něco jako „sedla si a mluvíla s vrchním.“ Nebo by mohli použít termíny jako „četla rozvrh“, „přešla do jídelny“ nebo „nerušila.“ Takové slovní obraty vám neposkytují pojmy, s nimiž byste mohli pracovat. Jíž z tohoto počátečního kódování je vidět, že pojmově je účinnější pracovat s termínem jako „shromažďování informací“ než s „čtení rozvrhu“, protože jako **shromažďování informací** by se dalo posoudit deset dalších událostí – jak se ptá na něco některého z kuchařů, zkontrolování počtu čistých sklenic, zavolání dodavatelů apod.

Určování kategorií

Během výzkumu se mohou vyskytnout desítky až stovky pojmů. (Není neobvyklé, že začínající studenti přicházejí na seminář se třemi až čtyřmi strojípisnými stranami pojmů.) Tyto pojmy je třeba seskupit, podobné s podobnými, jinak bychom mohli skončit s tolika pojmy, že bychom nevěděli, co si s nimi počnout (a to je přesně počít, jaký student v této fázi mívají).

Jakmile jsme v údajích identifikovali určité jevy, můžeme pojmy seskupovat kolem nich. Tím snížíme počet objektů, s nimiž budeme muset pracovat. Proces seskupování pojmů, které se zdají příslušet stejnému jevu, nazýváme *kategorizace*. (Všimněte si, že říkáme „zdají se.“ To proto, že v této fázi považujeme jakékoli navrhované vztahy stále za provizorní. O tomto si povíme více v kapitole 7 o axiálním kódování.) Jev reprezentovaný určitou kategorií dostane také pojmové označení, ovšem toto označení by již mělo být abstraktnější než jména pojmů, které jsou v této kategorii uskupeny. Kategorie mají určitý pojmový rozsah, který určuje, které skupiny pojmů neboli subkategorie spadají pod danou kategorii.

Stále ještě jsme neodpověděli na otázku týkající se funkce naší paní v červeném. Vraťme se tedy k našemu příkladu a zabýváme se zároveň i kategoriemi. Existují různá pojetí procesu kategorizace. Můžeme brát pojmy jeden po druhém tak, jak je označujeme, a ptát se, k jakému jevu patří a jestli se liší od

pojmu předcházejícího nebo následujícího. Nebo se můžeme z odstupu podívat na celé pozorování se všemi jeho pojmy a zeptat se: O čem se zdá, že to je? Užítím kterékoli z těchto metod bychom se měli dostat ke stejnému výsledku. Na příkladu ukážeme pouze druhý způsob, protože naším cílem není pojednat o různých způsobech kategorizace, ale objasnit, co proces kategorizace vyžaduje.

Jako příklad bychom si mohli vzít pojem **kontrolování** a ptát se: „Proč kontroluje provoz v jídelně, spokojenost zákazníků, kvalitu obsluhy, včasnost? Má to stejný nebo z jiný důvod, než sledování v kuchyni? A co raděni se s vrchním? Co má co zkušenost dělat s kontrolováním?“ Zde bychom mohli učinit závěr, že kontrolování, razení se a sledování patří všechny k jedné věci – jsou to **činnosti**, které vykonává, aby **určovala a udržovala rytmus práce**. Jde zde ovšem o zvláštní práci – přípravu a donášku jídla na stůl v restauraci. Všechny pojmy patří k práci můžeme označit jako: **typy činností určující a udržující rytmus práce**. Ale pojem **zkušenost** nepatří do této kategorie. Je podobnější nerušivosti a pozornosti. Takže tyto tři pojmy je možné seskupit pod **znaky** nebo vlastnosti. Ale znaky nebo vlastnosti čeho? Přeci osoby, která je dobrá v odhadování a udržování rytmu práce. Ale toto dlouhé slovní spojení je příliš těžkopádné. Musíme tedy dát její práci nějak lepší jméno. Protože se zdá, že její práce se týká udržování rytmu práce v restauraci a protože tato práce v restauraci se týká jídla, mohli bychom jí říkat **jídelní dirigent**. Potom pozornost, nerušivost a zkušenost jsou „vlastnosti“ nebo „podmínky“ dobrého jídelního dirigenta v restauraci. Vlastnosti nebo podmínky znamenají různé, ale příbuzné třídy jevů. Takže nyní máte kategorii (jídelní dirigent) a dvě subkategorie (typy činností odhadující a udržující rytmus práce; znaky dobrého jídelního dirigenta). Nezapomeňte, že na začátku kapitoly jsme vám dali definici „kategorie.“ Bylo by dobré si ji teď přečíst ve světle předcházejících odstavců.

Je jasné, že skutečný název funkce naší paní nebude znít „jídelní dirigent v restauraci,“ ale pro nás je to dostatečně blízko. Již není tou mysteriózní paní v červeném. Ve své myslí jsme si jí zařadili tím, že jsme její činnosti dali název a zjistili jsme něco o jejích úkolech a vlastnostech, které je třeba k jejich plnění. (Mnoho výzkumů vskutku vyšlo právě z takových běžných pozorování nebo rozhovorů, které se staly vážnější, intenzivnější a systematictější ve chvíli, kdy se pozorovatel nebo posluchač rozhodl: „Tohle opravdu stojí za zkoumání nebo by to alespoň mohlo být zajímavé.“) Kdybychom dělali skutečný výzkum podle zakotvené teorie, nemohli bychom přestat již po těchto počátečních pozorováních a kódování. (Ovšemže pokud je vašim cílem pouze vycitovat z údajů pár témat, pak byste tady přestat mohli.) Chcete víc, než jen seznam pojmů nebo jejich uskupení. Vždyť kategorie musejí být badatelem analyticky vytvořeny. Ještě než

však budeme pokračovat, podíváme se krátce na to, jaká jména se kategoriím přiřazují.

Pojmenování kategorií

Jak se pojmenovávají kategorie? Ve zmiňovaném příkladě vymyslel název kategorie badatel. A právě tak vzniká většina pojmenování, vymýšlíte je VY! Vybrané pojmenování by obvykle mělo co nejvíce logicky souviset s údaji, které zastupuje, a mělo by být dostatečně názorné, aby rychle připomínalo to, nač odkazuje. Tento pojem ovšem musí být abstraktnější než pojmy, které označuje. Nelamte si se správným pojmenováním příliš hlavu, alespoň na začátku ne. Později, když vás napadne přehodnotit pojmenování, můžete je změnit. Nejdůležitější je kategorií pojmenovat, abyste si ji mohli zapamatovat, přemýšlet o ní a hlavně ji analyticky rozvíjet.

Některá jména můžete převzít z vědecké a odborné literatury (viz kapitola 4). Ještě než se budeme zabývat pojmy odvozenými z literatury, řekneme si něco o vašich vlastních pojmech. Během kódování si můžete všimnout a pojmenovat jev, který je abstraktnější než jiné pojmy nebo který, jak se zdá, zahrnuje jiné pojmy. Například, představte si že děláte výzkum hrajících si dětí a již jste zakódovali svá pozorování do termínů jako „uchopování“, „schovávání“, „vyhýbání se“ nebo „nevšímání si.“ Pak přemýšlíte o dalším případu a zeptáte se: „Co to je, a k jakému jevu se to všechno nemuselo dělit o hračku.“ A zde si můžete říci: „No ano, k tomu, aby se s nikým nemuselo dělit o hračku.“ A zde si můžete říci: „No ano, vzdělání to jsou všechno strategie užívané dítětem k tomu, aby se s nikým nemuselo dělit o hračku!“ Takže všechno to uchopování, schovávání, vyhýbání se, ignorování a cokoli souvisejícího, co se ještě může vyskytnout, seskupíte pod jednu hlavičku.

Ovšem můžete si také vypůjčit pojmenování z odborné literatury, termíny jako „únava pečovatele“, „zkušenost s nemocí“ nebo „ztráta postavení.“ Takové pojmy jsou vhodné v tom, že jsou plně analytického významu a mohou být samy o sobě velmi dobře propracované. Jejich použití může být prospěšné nejen pro váš výzkum, ale i pro rozvoj pojmů, které jsou pro váš vědní obor nebo profesní důležité a zajímavé.

Na druhou stranu vám ale musíme opět připomenout, že *použití vypůjčených pojmů může mít výrazné nevýhody*. Vypůjčené pojmy s sebou mohou přinášet své obecné významy a asociace. Výše uvedené pojmy i jiné pojmy jako „stigma,“

¹ v originále *carecaker fatigue, illness experience, status loss* (pozn. př.)

„tělové schéma“ nebo „kognitivní disonance“ jsou zcela přijatelná slova, ale lidé, kteří budou číst vaši teorii, budou očekávat, že jim budete přikládat standardní význam nebo budou tyto standardní významy do čtení vkládat. Vy sami jimi můžete být ovlivněni a na svou práci tyto významy naroubovat, čímž však své zkoumání v podstatě zastavíte, místo abyste jej rozvíjeli. Takže, můžete používat pojmy z literatury, dělejte to však opatrně a přesně vymezte význam, který jim připsujete.

Dalším důležitým zdrojem pojmenování jsou slova, která použili vaši informátoři, taková ta chytlavá slova, která okamžitě přitáhnou vaši pozornost. Tyto termíny nazýváme „*in vivo*“ kódy (Glaser, 1978, str. 70; Strauss, 1987, str. 33). Následuje opět příklad. Dějištěm je oddělení v nemocnici, kde děláme výzkum hlavních sester. Během rozhovoru vrchní sestry a badatele o strategiích a postupech používaných na oddělení, vrchní sestra ukáže na jednu ze sester a řekne: „to je nositelka tradic na tomto oddělení.“ Pak vysvětlí, že tato sestra vždycky seznamuje nově přichozí s tradicemi, pravidly a strategiemi na oddělení. Také je tím, kdo prosazuje dodržování těchto pravidel káráním těch, kteří se vůči nim proviní. A právě termín „nositel tradic“ je vynikajícím pojmenováním pro kategorii. Je chytlavý, sugestivní a shrnuje vše, co vrchní sestra o této osobě řekla. Tím, že jej použijeme, získáme nejen dobrý termín, ale také budeme moci začít s rozvojem této kategorie, stejně jako u všech ostatních, tím, že uděláme výčet jejich vlastností. Například: Nositel tradic zasvěcuje nové zaměstnance do tradic oddělení a je hlavním prosazovatelem těchto tradic.

Rozvíjení vlastností a dimenzí kategorií

Když rozvíjíte kategorii, nejdříve začnete s jejími *vlastnostmi*, a ty mohou být potom *rozloženy na jednotlivé dimenze (dimenzionalizovány)*. Vzpomeňte si, že v definiční části této kapitoly jsme řekli, že vlastnosti jsou charakteristiky nebo znaky kategorie a že *dimenze* reprezentují umístění vlastnosti na nějaké škále. Proces otevřeného kódování podněcuje objevování nejen kategorií, ale i jejich vlastností a dimenzí.

Vlastnosti a dimenze je důležité rozpoznávat a systematicky rozvíjet, protože jsou základem pro vytváření vztahů mezi kategoriemi, *subkategoriami* a hlavními kategoriemi. Proto je nutné dobře porozumět podstatě vlastnosti, dimenzí a vztahů mezi nimi, abyste mohli porozumět všem analytickým postupům užívaným při tvorbě zakotvené teorie.

Jak jsme již řekli, vlastnosti jsou znaky nebo charakteristiky jevu (kategorie). Podívejme se na kategorii „barva.“ Její vlastnosti jsou: poloha na spektru, intenzita, odstín atd. Každá z těchto vlastností může být rozložena na své dimenze, tj. mění se v rozsahu nějakých škál. Takže intenzita barvy může být vysoká nebo nízká, odstín světlý nebo tmavý a podobně.

Vlastnosti, které jsme vyjmenovali výše, jsou *obecné vlastnosti* barvy. Náleží barvě bez ohledu na situaci, v níž se vyskytuje. Znát takové obecné vlastnosti kategorie je velmi důležité, protože nám poskytují informace o tom, v jakém rozsahu (dimenzionálním rozsahu) se mohou kategorie měnit. Při každém výskytu kategorie v údajích je možné určit její umístění na *dimenzionálních škálách*. Proto každý konkrétní výskyt téže obecné vlastnosti (jako třeba barvy) se bude nacházet někde jinde na těchto škálách. Každá kategorie má několik obecných vlastností a každá vlastnost se mění v rozsahu nějaké škály. To znamená, že každému výskytu kategorie náleží jeho *dimenzionální profil*. Seskupením několika dimenzionálních profilů vzniká vzorec či pravidelnost (pattern). Dimenzionální profil znázorňuje *konkrétní vlastnosti* jevu za daných podmínek.

Jako příklad si představte barvy různých květů. Pokaždé, když uvidíme květ, můžeme určit jeho barvu podle zmiňovaných obecných vlastností: odstín, umístění na spektru, intenzita. To se dělá tak, že zjišťujeme umístění květu na dimenzionální škále každé obecné vlastnosti, čímž získáme konkrétní vlastnosti (barevný profil) každého květu. Potom, chceme-li, můžeme seskupovat květy podle barevných profilů, jimiž se projevují. Toto seskupování už bude probíhat nezávisle na druhu květů (ať již barva pochází z macešky, pivoňky nebo petúnie.) V jedné skupině bychom mohli mít květy s tmavými odstíny, nízkou intenzitou a středními barvami spektra. Jinou skupinou by mohly být květy se světlými odstíny, vyšší intenzitou a koncovými barvami spektra.

Jakákoliv vlastnost má také své vlastnosti – podvlastnosti. A každé z nich může být přiřazen nějaká dimenze, pokud to analýza vyžaduje. Například jednou z vlastností květu je barva. Barva má vlastnosti jako odstín, umístění na spektru, intenzita a další. Další vlastností květu je velikost. I tuto vlastnost je možné rozložit na podvlastnosti jako výška, šířka a tloušťka.

Vraťme se k našemu původnímu příkladu – paní v červeném – a pokusme se na něj aplikovat to, co jsme se právě dozvěděli o vlastnostech a dimenzích. Při našem prvním kódování jsme objevili kategorii *jídelní dirigent*. Tato kategorie určuje smysl a účel přítomnosti paní v červeném v restauraci oproti například přítomnosti stálého zákazníka restaurace, který by také mohl být oblečen v červené. Jednou ze subkategorií kategorie *jídelní dirigent* je to, že vyžaduje

vykonávání určitých **typů činností**, a to sledování, kontrolování, pomáhání a tak dále. Právě vyjmenované činnosti jsou vlastně rozkladem subkategorie **typů činností**. Každý z těchto typů má vlastnosti, kterým je možné přidělit nějakou dimenzi. U každého výskytu vykonání určitého typu činnosti můžeme určit specifitu tohoto případu tím, že se podíváme na částost jeho výskytu, délku trvání, způsob vykonávání, účast dalších osob, kdy byla činnost vykonávána a podobně.

Vezměme si například typ činnosti nazvaný **sledování**. Při každém výskytu sledování si můžeme zaznamenat **frekvenci výskytu**. Frekvenci výskytu je možné přičítat dimenzi tím, že se zeptáme: „Jak často sleduje tuto oblast oproti jiným, často – nikdy? Sledování má také vlastnost **míra**. Opět, při každém výskytu sledujeme, jestli nesleduje jednu oblast více než jinou. Dále má ještě vlastnost **intenzita**. Sleduje určitou oblast s vyšší či nižší intenzitou. Mění se tato intenzita během času? Další vlastností je **délka trvání** sledování. Sleduje určitou oblast dlouho nebo krátce?

Totéž můžeme provést s **předáváním informací**. Jednou vlastností je **množství informací**. Předává málo nebo mnoho informací při každém výskytu předávání informací? Další je **způsob předávání**. Dochází k tomu písemně nebo ústně, nahlas nebo potichu, otevřeně či vskrytu?

Zde vidíte, jak nám přiřazování dimenzí umožňuje specifikovat práci naší paní v červencím. Kdybychom dělali výzkum jídelních dirigentů, chtěli bychom mít stejné určité informace o každém jídelním dirigentovi a každé činnosti, kterou vykonává.

Tyto vlastnosti a rozměry by bylo možné znázornit takto:

<i>Kategorie</i>	<i>Vlastnosti</i>	<i>Dimenzionální rozsah</i> (použitý na každý výskyt)
sledování	frekvence výskytu	často ----- nikdy
	míra	více ----- méně
	intenzita	vysoká ----- nízká
	doba trvání	dlouho ----- krátce

Během analýzy často nacházíme vlastnosti v jejich dimenzionální formě nebo nalézáme konkrétní vlastnosti, které jsou vlastní pouze danému výskytu jevu. Ty pak ukazují na obecné vlastnosti. Například, je možné slyšet studenta říkat: „Strávil jsem veškerý čas studiem.“ Slovo „veškerý“ je okamžité napovědí. Je dimenzí času, což je obecná vlastnost studování, která se může pohybovat od veškerého až po žádný čas strávený studiem. (Kdybychom chtěli, mohli bychom být

specifičtější a rozložit čas na jeho vlastnosti, jako je množství a typ a těmto také přiřadit dimenze.)

Obrněný způsob otevřeného kódování

Existují různé způsoby pojetí procesu otevřeného kódování. Je možné začít analýzou rozhovorů a pozorování **řádek za řádek**. To znamená pečlivé zkoumání jednotlivých větných úseků, někdy i jednotlivých slov. To je asi ten nejpodrobnější a nejlhodnější způsob analýzy. (Ale také ten nejunavnější, pokud se používá mnohokrát za sebou. Ovšem na počátku výzkumu, a také když se začínáte učit kódovací postupy, může být velmi zajímavý, právě proto, že je tak plodný.) Vaše počáteční tvorba kategorií pomocí analýzy řádek za řádkem je důležitá, protože tyto kategorie pro vás budou základem teoretického pořizování vzorků. Řeknou vám, na co se máte v příštím rozhovoru nebo pozorování zaměřit, a budou vás inspirovat, kde hledat jevy, na které se kategorie vztahuje. Analýza řádek za řádkem vás například dovede k tomu, že budete chtít porovnat tu první restauraci s jinou často navštěvovanou restaurací, která však tolik neprosperuje, která možná nemá „jídelního dirigenta,“ abyste viděli, co se bude dít s jídlem a obsluhou během poledního návalu.

Při kódování je možné postupovat po **větech nebo odstavcích**. Zde se můžete ptát: „Jaká je hlavní myšlenka vyjádřená touto větou nebo tímto odstavcem (rozhovoru, poznámky nebo dokumentu)?“ Pojmenujte ji. Pak se vraťte a udělejte důkladnější analýzu tohoto pojmu. Toto pojetí kódování je možno použít kdykoliv, ale je zvláště užitečné, když již máte nadefinováno několik kategorií a chcete kódovat souvislosti okolo nich.

Třetím způsobem je vzít **celý dokument**, pozorování nebo rozhovor a ptát se: „O co zde jde?“ V čem je tento dokument stejný a v čem se odlišuje od dokumentů, které jsem již kódoval? Po zodpovězení těchto otázek se můžete vrátit zpět k údajům a specificky analyzovat tyto podobnosti nebo rozdíly.

Záznamy kódování

Počáteční označení pojmů jsou často součástí vašich rozhovorů, terénních poznámek nebo jiných dokumentů. Kategorie a do nich náležející pojmy se pak zapisují do záznamů kódování, což je určitý typ záznamu. (Těmi se budeme zabývat v kapitole 12.) Existuje mnoho specifických způsobů jejich záznamu a každý si musí najít způsob, který mu vyhovuje nejlépe.

Kódování je zábava, že? Nikdy nevíte, co můžete objevit při jediném setkání. Ale to nejlepší teprve přijde. Takže se pusťte do další kapitoly, kde se budeme zabývat technikami zvyšování teoretické citlivosti během otevřeného kódování.

Souhrn

Pojmy jsou základní stavební kameny teorie. Otevřené kódování je v metodě zakotvené teorie analytickým procesem, jímž jsou pojmy identifikovány a rozvíjeny, ve smyslu jejich vlastností a dimenzí. Základní analytické postupy pomocí nichž se toho dosahuje jsou: kladení otázek o údajích a zjišťování podobností a rozdílností porovnáváním jednotlivých případů, událostí a jímých výskytů zkoumaného jevu mezi sebou. Podobné události a případy jsou označeny a seskupeny do kategorií.

6

Techniky zvyšování teoretické citlivosti

Až doposud jsme se ve svém výkladu o analýze drželi výhradně údajů, které jsme měli před sebou (tj. které jsme pozorovali v restauraci). Mohli byste tímto způsobem pokračovat a *kódovat jen to, co vidíte*. Všimněte si, že jsme řekli, „jen to, co vidíte.“ Problémem je, že badatelé často nevidí všechno, co je možné vidět, protože do procesu analýzy vstupují již zastepení svými předpoklady, zkušenostmi a utápěním se v literatuře. Slyším vás říkat, „já ne!“ Potíž je v tom, že si často nejsme vědomi, do jaké míry tyto klapky zabarvují naše interpretace událostí, dokud nás na to někdo neupozorní.

Vezměme si příklad. Představte si, že jedete kolem parku ve všední den ráno okolo půl desáté a uvidíte dva špinavé, ošuntělé a neoholené muže. Sedí v parku na lavičce a popíjí z něčeho, co vypadá jako láhev vína zabalená v papírovém pytlíku. Jaká je vaše okamžitá reakce na tuto situaci? Dva opilci bez střechy nad hlavou zase nasávají. Možná! Ale možná je to o sdílení, přátelství, způsobu interakce, přežití, osamělosti nebo zhroutčených snech. Nikdy nevíme, dokud nenakoukneme za roušku samozřejmosti.

Ne, že by naše předpoklady, zkušenosti a znalosti byly nutně samy o sobě špatné. Vzpomeňte si, že jsme si řekli, že jsou pro rozvoj teoretické citlivosti dobré. Jde jen o to, že pokud chceme odhalovat jevy a tvořit nové teoretické formule, musíme své předpoklady kriticky posuzovat, rýpat se ve svých zkušenostech, dívat se „za“ literaturu.

K tomu, abychom dokázali v údajích objevit teorii, potřebujeme teoretickou citlivost, schopnost „vidět“ s analytickou hloubkou to, co reálně existuje. V pozdějších fázích výzkumu se teoretická citlivost rozvíjí prací s materiály samotnými. Ale v počátečních fázích analýzy potřebujeme způsoby, jak otevřít své myšlení o zkoumaném jevu. Techniky, které vám nyní hodláme představit, byly navrženy právě k tomuto účelu: aby využily znalostí a zkušeností spíše v náš prospěch, než aby nám vidění zatemňovaly. Nelze již více zdůraznit hodnotu těchto technik jak pro nováčky, tak pro zkušené badatele. Protože se používají během všech fází výzkumu, při všech typech kódování, zabýváme se jimi právě na tomto místě.

K čemu jsou tyto techniky určeny

- (1) Vыведou vaše myšlení z hranic odborné literatury a osobní zkušenosti.
- (2) Pomůžou vám vyhnout se standardním způsobům myšlení o jevu.
- (3) Stimulují proces indukce.
- (4) Zaměřují vás na to, co máte před sebou, abyste nepovažovali údaje za samozřejmé.
- (5) Umožňují vyjasnění a odhalení podstaty domněnek lidí, kteří se objeví v údajích.
- (6) Pomůžou vám naslouchat tomu, co zkoumané osoby říkají, a odhalit, co tím mohou myslet.
- (7) Zabrání vám při zkoumání nashromážděných údajů přejít cenné informace, které tak na první pohled nevyypadají.
- (8) Přinutí vás klást si otázky a dávat si na ně provizorní odpovědi.
- (9) Umožňují plodné označování, avšak provizorně.
- (10) Umožňují prozkoumání a vyjasnění možných významů pojmů.
- (11) Pomůžou vám v údajích objevovat vlastnosti a rozměry.

Využití kladení otázek

Cílem kladení otázek je vlastně „otevření“ údajů: přemýšlení o možných kategoriích, jejich vlastnostech a rozměrech. Ty vám v příštím rozhovoru nebo při čtení literatury umožní ptát se přesněji. Nechceme tím říci, že tyto otázky představují to, co v údajích „skutečně“ je, poukazují spíše na to, co by nám shromáždování údajů a jejich analýza, které teprve proběhnou, mohly říci, kdybychom věděli, jaké otázky klást.

Existují určité obecné otázky, které je možno si klást o údajích téměř automaticky. Každá z těchto otázek pravděpodobně podnítlá spoustu specifických a případnějších otázek, které povedou k rozvoji kategorií, vlastností a rozměrů. Tyto základní otázky jsou **Kdo? Kdy? Kde? Co? Jak? Kolik? A Proč?**

Zde se zastavme a použijme tyto otázky na nějakou situaci, abyste viděli, co tím myslíme. Představte si, že zkoumáte, jak zvládají bolest osoby stížené artritidou. Sednete si, rozložíte před sebou rozhovory a přečtete si níže uvedené výňatky. Mějte však na mysli, že centrem vaší analýzy je zjistit, jak osoby s artritidou snášejí bolest. Je přirozené, že k tomu, aby se vám to povedlo, musíte znát význam bolesti a dokonce i samotné artritidy, jaký ji přikládají osoby, které jí trpí, protože to v tom, jak lidé zvládají svůj stav, hraje velkou roli. Otázky, které si budete klást, vám pomohou získat všechny tyto informace. Zde je slíbený výňatek z rozhovoru s nějakou ženou:

Snížení bolesti je při artritidě velkým problémem. Někdy je bolest větší než jindy, ale když jde opravdu do tuhého, uuu! Boli to tak, že se vám nechce vylézt z postele. Nemáte chuť vůbec nic dělat. Úleva, kterou způsobují léky, je pouze dočasná nebo částečná.

Z těchto údajů je zřejmé následující. Říkají nám, že bolest je pro ni problémem: **pocitování bolesti**. Také říkají, že její bolesti mají vlastnost – kolísání **intenzity od velkých po menší**. Když jsou bolesti velké, má to dva následky: **omezení aktivity a setrvání v posteli**. Údaje nám také sdělují, že žena užívá léků na **snížení bolesti**, další kategorie. **Samooobslužné podávání léků** je strategií získání úlevy od bolesti. **Potlačování bolesti** má dvě vlastnosti: **délku trvání** (je dočasná) a **míru** (je částečná).

Co tedy máme? Máme dvě kategorie: **pocitování bolesti** a **potlačování bolesti**. Tyto dvě kategorie se vynořily z našeho počátečního kódování. Jsou to kategorie, protože, jak vidíte, existují další pojmy (subkategorie), které je pod ně možné

zařadit jako jejich vlastnosti, podmínky, následky a strategie. Na pár minut analyzování to není špatné.

Tímto způsobem bychom mohli pokračovat a zakódovat každý rozhovor. Snad bychom dále rozvinuli tyto kategorie a mohly by se objevit i nějaké nové kategorie. Ale byl by to dlouhý a únavný proces a množství toho, co bychom z údajů dostali, by záviselo hlavně na naší teoretické citlivosti. Takže se podívejme, jak je možné zvýšit teoretickou citlivost použitím našeho seznamu otázek na zkoumanou oblast. Naše otázky se nebudou týkat této konkrétní ženy trpící artritidou, ale **obecně lidí, kteří trpí artritidou**. Všimněte si, že při kladení podotázek u každé hlavní otázky je třeba se opírat o svou osobní zkušenost, profesní zkušenost, pokud nějakou máte, a také o odbornou literaturu. Všechny tyto zdroje však použijte váme volně asociativním, tvořivým způsobem.

Kdo poskytuje lidem trpícím artritidou úlevu od bolesti? Poskytují si ji vždycky sami nebo jim ji poskytuje někdo jiný? Chodí třeba někdy k lékaři, na kliniku, pohotovost, aby jim tam ulevili? Mohou jim poskytnout úlevu i jiní lidé než lékaři, například fyzioterapeuti, kteří používají vodoléčbu nebo jim ukazují, jak se pohybovat, aby bolestivá místa byla co nejméně zatěžována? A co odborníci, kteří by je mohli naučit, jak k potlačování bolesti využívat biologickou zpětnou vazbu? Nebo duchovní poradci, kteří je ze stejného důvodu učí meditoval?

Co snižuje bolest? Zde jsou to léky, ale co jiného ještě mohou lidé trpící bolestmi dělat? Zkoušet různé polohy? Meditaci? Nehýbat se? Teplou? Klidné činnosti jako čtení nebo sledování televize, které jim umožní přestat na bolest myslet? Jak jsou nejnovější formy terapie, o kterých se mluví v odborné literatuře? Existují nějaké specializované kliniky nebo místa, jejichž cílem je pouze učit lidi, jak zvládat bolest?

Jak je bolest pocítována a zvládána? Jak mnoho úlevy je třeba? Pocitují bolest všichni stejně? Pokud ne, jaké jsou tyto rozdíly? Co má člověk trpící artritidou na mysli, když říká, že bolest je intenzivní? Je intenzivnější, když je nebo když není unaven, rozptýlen, v depresi? Stěžuje si při bolestech? Pohybuje se? Pomáhá si sám nebo hledá pomoc jinde? Jak lidé zvládají bolest? Je třeba hodně úlevy nebo stačí jen trochu?

Kdy přichází bolest a kdy ji trpící potlačuje? Je bolest horší ráno nebo večer? Intenzivnější během pohybu nebo po něm? Bere si nemocný léky při prvních náznacích bolesti ještě před pohybovou aktivitou nebo čeká až bude bolest intenzivnější? Zkouší předtím, než si vezme léky, i jiné způsoby potlačování bolesti?

Proč je potlačování bolesti důležité? Co se stane, když bolest není potlačena? Co se stane, když potlačena je? Jak to ovlivňuje úroveň aktivit nemocného? Jeho vyhlídky, to, jak vidí artritidu samotnou a její budoucí průběh?

Je zde také skupina otázek časového rázu, na které je možné se ptát: **frekvence výskytu, délka trvání, rychlost, načasování**. Podívejme se, co se stane, když je použijeme na naši situaci.

Frekvence výskytu? Jak často je třeba potlačovat bolest? Každou hodinu, jednou denně? Je bolest a její snížení předvídatelné?

Délka trvání? Jak dlouho bolest trvá? Na jak dlouho ustupuje? Existuje něco, co by mohlo ve spojení s opatřeními použitými k potlačení bolesti, prodlužovat nebo zkracovat jejich účinek?

Rychlost? Jak rychle nebo pomalu přichází úleva? Jak rychle mizí: najednou nebo postupně?

Načasování? Jsou léky na potlačení bolesti podávány v určité denní dobu? Kolik času musí uplynout, než je možné aplikovat další dávku? Pokud to zahrnuje cvičení, jak dlouho trvá?

Je možné klást si také otázky *prostorového rázu*: „Kolik místa zabere speciální vybavení? Je problém se skladováním?“ Nebo otázky *technického rázu*: „Jaké speciální přístrojové vybavení je třeba? Jsou k obsluze třeba nějaké speciální znalosti? Jaké jsou rozměry, cena, přenosnost (léky jsou přenosné) tohoto vybavení?“

Nyní již máte mnohem víc námětů k přemýšlení, než když jste se poprvé začali zabývat údaji o bolesti. Odpovědi na všechny tyto otázky se ve skutečných údajích ležících před vámi vyskytovat nemusí, ale v tomto ohledu se nemusíte strachovat. Je pouze na vás, jestli se těmito otázkami budete zabývat i v dalších rozhovorech a další analýze. Ne, že byste se nutně museli ptát na všechny otázky, které jsou na seznamu. Mnoho odpovědí se v dalších rozhovorech objeví, aniž byste vůbec museli tyto otázky klást, pouze je „uslyšíte.“ Budete na údaje pohlízet v jejich světle, sbírat nápovědy, ptát se na další podrobnosti. Také budete při další analýze údajů mnohem citlivější, jestliže budete v údajích hledat odpovědi na tyto otázky. Pokud žádné odpovědi nenajdete, pak je třeba se ptát: „Koho bych se ještě mohl zeptat, abych tyto odpovědi získal?“ (Nezapomeňte, že tyto odpovědi budou konceptualizovány a seskupeny do kategorií, jejich vlastností a rozměrů tak, jak jsme to zrovna ukázali.)

Analýza slova, větného úseku, věty

Nyní vám ukážeme, že k tomu, abychom mohli údajně "otevřít," není nutné mít celý odstavec textu nebo seznam otázek. Dá se to dělat s větou, větným úsekem, někdy i s jediným slovem.

Analýza slova, větného úseku nebo věty je velmi cenným cvičením. Může vás totiž naučit, jak se ptát na možné významy, příkladané nebo vyjadřované mluvčím a lidmi kolem něj. Může vám také pomoci vynést na světlo vaše vlastní domněnky o tom, co je řečeno, a přinutit vás, abyste je zkoumali a podrobili kritice. Toto cvičení může být velmi cenné jako úvodní strategie i pro zkušené analytiky, protože i oni do analýzy vnášejí své předpoklady a perspektivy.

Obvykle, když člověk vidí nějaká slova, připisuje jim nějaké významy odvozené od jejich běžného užití nebo podle své zkušenosti. Často si myslíme, že, protože my bychom se cítili nebo jednali určitým způsobem, je to právě to, co chce respondent svými slovy vyjádřit. Tato domněnka není nutně správná. Vezměte si slovo – jakékoli slovo – a zeptejte se lidí, jaký má pro ně význam. Dobrým příkladem je slovo „červená.“ Jeden člověk může říct: „býci, rtěnka a krev.“ Jiný by mohl odpovědět: „vášeň.“ Pro vás možná červená znamená oblíbené šaty, růži, elegantní sportovní vůz nebo taky nic z toho, co tu jmenujeme. Jako cvičení vám navrhneme, abyste si napsali seznam všeho, co vám přijde na mysl, když myslíte na slovo „červená.“ Úžasné, co! Červená je mnohem víc, než jen barva. Je v ní sentiment, cit, struktura, pocit, vůně a čin. Tyto asociace jsou odvozené z významů, které se spojily s tímto slovem během dlouhých let, ať již z osobních nebo kulturních důvodů.

Postup je zde následující: Nejdříve projít dokument, alespoň pár stran, pak se vrátit k jakémukoli slovu, větnému úseku nebo větě, která vám připadá důležitá, významná nebo zajímavá. Měla by to být věc, o níž chcete hlouběji popřemýšlet. Pak si udělejte seznam všech možných významů, od těch nejpravděpodobnějších až po ty nejméně pravděpodobné.

Abychom vám ukázali, jak použít tuto techniku, předvedeme vám, jak jsme ji použili na výzkumném semináři k zahájení analýzy údajů jedné studentky.

Dějištěm je třída. Studentičino výzkumné téma se týká invalidity. Potřebuje pomoc s analýzou rozhovoru s mladým invalidním mužem. Slovem, s nímž jsme se na semináři rozhodli pracovat, je *jakmile*. Pochází z větného úseku „jakmile jsem ve sprše.“

P = přednášející

S = student (kterýkoliv)

- P. Znáte kontext respondentovy činnosti. Co by tedy mohlo *jakmile* znamenat?
- S. Ten muž se cítil **nezávislý**, jakmile byl ve sprše. *Následček*.
- P. Kde by se ještě mohl cítit **nezávislý**, jakmile by tam byl?
- S. V posteli nebo na vozičku.
- P. Kde by se mohl cítit **závislý**, jakmile by tam byl? Další *následček*, ale říká se obměny činnosti.
- S. Před schodištěm.
- P. Co by ještě mohlo jakmile znamenat?
- S. *Podmínku* pro něco, co by mohlo následovat činnost respondenta.
- S. Konec jedné činnosti a začátek další. Myšlenka **fází** nebo **sekvence** činnosti.
- P. Vezměme si jinou situaci, v níž by se mohlo použít slovo jakmile, a porovnejme ji s touto. Například situace na stadionu. Mluví říká: „Jakmile začla rána z pistole, zapomněl jsem na měsíce strašného tréninku.“
- S. Rychlost přechodu z jedné fáze činnosti do druhé. *Vlastnost* času a myšlenka *průběhu*.
- S. Příprava, která předchází „jakmile.“ Podmínka tréninku nebo přípravy, která je nutná, než může činnost nastat.
- S. Úsilí respondenta dostat se k tomu jakmile. *Vlastnost* úsilí a *následček* dosažení.

Studenti potom hodinu pokračovali v diskusi o slovu „jakmile.“ Probírali různé možné významy, kladli otázky a označovali jevy, ale nic z toho údajům nevnucovali. To znamená, že nikdo neřikal, že kterýkoliv z možných významů odhalených v této hodině nutně platí pro tohoto konkrétního invalidu a nebo tuto konkrétní činnost. Toto cvičení poskytl naší studentce pouze možný rozsah významů, které by se mohly spojit se slovem „jakmile,“ a tím zvýšilo její citlivost vůči tomu, co mohla analýzou zjistit z tohoto a dalších rozhovorů.

Opět si všimněte, jak jedno slovo může zahrnovat mnoho významů. Všimněte si také, že jsme se příliš nevzdálili od zkoumané situace a udržovali jsme analýzu slova „jakmile“ ve vztahu k činnosti. Ale i v tomto případě vedlo přemýšlení o

jedním slově k úvahám o průběhu, podmínkách, následcích, změnách atd., které může studentka použít ve svých dalších úvahách o činnosti a invididtech.

Abychom se neopakovali, použití této techniky na větné úseky nebo věty zde na příkladu předvádět nebudeme. Stačí říci, že je možné urazit pořádný kus analytické cesty použitím stejného postupu na větné úseky nebo věty. Věta jako: „První série způsobů léčby rakoviny nebyla účinná,“ má v sobě obrovský potenciál. Člověk by se mohl začít ptát, jaké možné významy by se mohly spojit s každým samotným slovem a pak s celou větou: rakovina, léčba, léčba rakoviny a slovní spojení „první série.“ Protože se nyní soustředíme na tato slova (a možné kategorie odvozené z naší analýzy) budeme se pravděpodobně ptát našich respondentů, pokud nám to sami neřeknou, jaký přesně pro ně mají tato slova význam. To se velmi liší od běžného způsobu, kdy jsou významy slov v rozhovorech odbyty tak, že tazatel bez váhání usuzuje na významy slov, ještě když respondent mluví. **Pokud si možné významy během interakce neověřujeme s mluvčími nebo pokud se nenaučíme ptát, jaké významy mají pro naše respondenty různé, z analytického hlediska významné, termíny, omezuje tím potenciální rozvoj své teorie.**

V kapitole o otevřeném kódování jsme řekli, že porovnávání je pro určování a kategorizování pojmů nezbytné. Nyní se budeme porovnáváním zabývat dále, ale tentokrát jako činností podnětující teoretickou citlivost.

Účel porovnávání, o němž zde mluvíme, je podobný jako u ostatních technik, o nichž jsme mluvili. Měly by vám pomoci prolomit vaše předsudky a také odhalit určité dimenze. Všimněte si ovšem, že abychom mohli tato porovnání učinit, musíme využít své osobní a profesní znalosti, a také odbornou literaturu.

Technika protikladů¹

Dejme tomu, že zkoumáte počítačový průmysl. Přčtete si několik prvních stran svých terénních poznámek a všimnete si, že IBM je gigantem tohoto oboru. Této oblasti v podstatě dominuje. Nyní by vás mohlo zajímat, co tato dominance znamená pro toto průmyslové odvětví jako celek, jaký má vliv na cenovou a obchodní politiku konkurence, na jejich obranné manévry a organizaci jejich výro-

by. Zdá se však, že odpovědi na tyto otázky se ve vašich současných údajích nenalézají. Hledíte do údajů a pořád žádný nápad. Vůbec nic.

Když se vám stane tohle, mohli byste zkusit překonat toto mentální ztrnutí pomocí techniky protikladů. To znamená převrácením pojmu dominance vzhůru nohama a představováním si jeho úplného opaku: průmyslové odvětví, jemuž nedominuje jediná společnost, ale kde jsou tržní podíly rovnoměrně rozděleny (jako v oděvním nebo stavebním průmyslu). Porovnávejte zde vlastně *extrémní jednu dimenze* tohoto průmyslového oboru: *vysoce a vůbec ne*.

Když se teď vrátíte do terénu nebo se podíváte na publikované materiály, budete zaměřenější a spíše si všimnete vlastností a dimenzí, které jste mohli přehlédnout, kdybyste si tohle malé cvičení neudělali. **Toto cvičení by vám také mělo pomoci myslet o údajích spíše analyticky než popisně, vytvářet provizorní kategorie a jejich vlastnosti a přemýšlet o tvořivých otázkách.**

Na dalším příkladu vám ukážeme tuto techniku v praxi. V tomto případě je objektem našeho zájmu **tělo**. Rozhodli jsme se, že se o těle něco dozvíme prozkoumáním oblasti kulturistiky. Tuto oblast jsme si vybrali, protože už máme s posilováním nějaké zkušenosti a máme snadný přístup na místa, kde je můžeme pozorovat a kde jsou také potenciaální respondenti. V neznámých oblastech je totiž někdy obtížné získat subjekty a přístup na některá místa. Musíme si však uvědomit, že naše zkušenost s touto oblastí může brzdit naši analýzu tím, že bude udržovat naši pozornost na pozorovatelné realitě jako takové.

Začneme tím, že strávíme několik hodin pozorováním v tělocvičně a zapisováním poznámek o tom, co vidíme. Později, při analyzování, zvolíme tyto kategorie: tělesná síla, tvarování těla, sledování těla, cvičení těla a pohyb těla. To jsou všechno subkategorie jedné větší kategorie, kterou v této fázi nazveme „budování těla.“ Nyní se rozhodneme vzít jednu ze subkategorií, **tělesnou sílu**, a podrobněji se na ni podívat, abychom zjistili potenciaální vlastnosti a dimenze, které by jí mohly náležet. Prozkoumáme své údaje, ale nic nenalézáme. Uvázli jsme. Rozhodneme se tedy podívat na sport, v němž tělesná síla hraje minimální nebo vůbec žádnou roli, například rybaření. Porovnáme posilování a rybaření.

Co nás tedy napadá o rybaření? Prakticky kdokoliv, jakéhokoliv věku, může chytat ryby, od čtyřletého dítěte až po pětáosmdesátiletého starce. Při posuzování kulturistů z hlediska síly by tedy mohl hrát roli věk. Co ještě nás napadá o rybaření? Odehrává se v přírodě, místo. To je další faktor zkoumání. Může se týkat kulturistiky obecně, ne však nutně také síly. Pojdme dále. Ryby se většinou nechtají rukama, potřebujete **speciální nářadí**. To pro kulturistiku potřebujete také. Ale musíme se zeptat, jaký je vztah mezi silou a tímto nářadím. Používá se to

¹ v originále *Flip-Flop Technique* (pozn. př.)

druhé náradí ke zvyšování síly? Jak? Čím více síly máte, tím více zátěže (prostřednictvím tohoto náradí) zvednete. Rybaření obvykle není **nebezpečné**, pokud ne spadnete do vody a neumíte plavat. Může být příliš mnoho nebo příliš málo síly nebezpečné při používání náradí? Jak? Co se stane, když máte méně síly, než si myslíte? Rybaření obvykle probíhá ráno nebo během dne, čas. A co kulturistika? Existují různé doby během dne, týdne nebo měsíce, kdy tělesná síla člověka vrcholí nebo klesá, a pokud ano, pak z jakého důvodu?

Místo porovnávání s úplně jiným sportem jsme také mohli použít následující protiklad. Mohli jsme porovnat stovacetkilového kulturistu s padesátikilovou kulturistkou. Podívejme se, co nám dá toto porovnání. Muž má více síly než žena, což dokazuje hmotnost zvednuté zátěže. Kde se bere jeho síla? Má více svalů, svalové hmoty. To je pravda, ale proč? Něco síly pochází z rozdílů ve **vnitřní tělesné regulaci**, hormonálních rozdílů mezi muži a ženami. Mohou muži brát **hormony**, aby zvětšili svou sílu? Mohou ženy? Protože jsou to mužské hormony, jaké *následky* by mělo brání steroidů pro ženu? Jaké jsou následky u mužů? Je **legální** brát steroidy? Pokud ne, proč? Jak se získávají?

Kromě brání hormonů, jak ještě by mohly ženy zvětšovat svou sílu? Zpočátku jim může stovacetkilový muž **pomáhat** zvedat těžká závaží. Po čase tréninku si mohou vyvinout takovou sílu, aby dokázaly zvednout těžší závaží samy, pokud to ovšem nepřekračuje jejich **tělesné možnosti**. Nechávej si i muži někdy pomoci od ostatních mužů nebo žen? Pokud ano, znamená to, že kulturistika má i *interakční složku*. Vždy, někdy, kdy? Jaké další strategie mohou muži a ženy použít ke zvětšení své síly – koncentraci, psychické nabuzení, pobídky ostatních?

I na této stručné analýze je možné vidět, jak jsme svou analýzu nastavovali tím, že jsme vzali subkategorii **tělesná síla** a porovnávali pomocí techniky protikladů. Kládli jsme otázky, které budeme sledovat v dalších pozorováních a rozho-vorech. Také jsme rozvinuli možné subkategorie tělesné síly a k nim příslušné dimenze, které zase vedly ke strategiím používaným ke zvětšení tělesné síly. Také jsme k těmto strategiím vztáhli potenciální následky jejich užívání. S tím vším v hlavě se můžeme vrátit ke svým terénním poznámkám a pozorováním, teď již mnohem citlivější na toto téma než dříve. Pak se můžeme opět vrátit do terénu a otestovat své hypotézy. K otestování dalších kategorií (tvarování těla, cvičení těla, sledování těla atd.) bychom mohli použít tuto nebo kteroukoliv jinou ze zde pro-bíraných technik.

Systematické porovnávání dvou nebo více jevů

Zamysleme se nyní nad jiným problémem. Dejme tomu, že jsme svou analýzu těla již našli v literatuře. Velmi nás zaujalo pár studií o „tělovém schématu.“ Aniž bychom si to uvědomili, nechali jsme tyto studie, aby ovlivnily náš přístup k analýze údajů. Ačkoliv my jsme si toho nevěšimli, naši kolegové nebo členové komise posuzující diplomové práce si této předpojatosti mohou všimnout. Když se o tom zmíní, jsme ohromeni a zmateni. Vezměme si jinou situaci. Jsme tak zvyklí dívat se na situaci určitým způsobem, že když tento způsob při hledání příčin problémů selže, pokoušíme se o to stejně dál a dál a zdá se, že to nikdy nedokážeme překonat.

Co dělat, abychom dokázali překonat vzorce svého myšlení, a přesto si zachovat vše důležité ze svých zkušeností a znalostí z literatury? **Jedním ze způsobů je systematické porovnávání v počátcích analýzy.** Funguje to následovně.

Vezměme to, co známe o tělovém schématu z literatury a z vlastní zkušenosti, a začněme tento jev velmi systematicky kódovat, tak, jak jsme se to až doposud učili. Měli bychom získat nějaké pojmy, kategorie a vlastnosti.

Nyní vezměme jednu z těchto kategorií, řekněme hmotnost. Výzkumná literatura říká, že nadváha nebo příliš nízká hmotnost je jednou z podmínek, které negativně ovlivňují tělesné schéma. Můžeme začít něčím, čemu říkáme zaměřené porovnávání. Řekněme, že budeme porovnávat ženu s nadváhou s jinou ženou, která má normální hmotnost, a také je fyzicky atraktivní. Chceme klást takové otázky, které budou systematicky vynášet na světlo podobnosti a rozdíly mezi těmito dvěma ženami. Například: Co se stane, když jde fyzicky atraktivní žena po ulici, zvláště když má na sobě obtažené šaty? Lidé by se za ní mohli s uznáním ohlížet. Všichni lidé? No, asi někteří muži a možná několik žen. Jak jinak se za ní ještě mohou ohlížet? Někteří muži by se za ní mohli ohlížet chlipně nebo s uznáním. Některé ženy by se za ní mohly ohlížet s obdivem nebo s odpořem.

Vnímá žena jdoucí po chodníku tyto názory? To jest, jak se dozví, co si okolní lidé myslí nebo jaký mají pocit? Jak by to mohlo ovlivnit její tělové schéma, kdyby si uvědomovala, že se za ní muž obdivně ohlíží? A co když se ohlíží chlipně? Je pro ni důležité, jestli ji obdivuje muž nebo žena? (Tyto otázky nám pomohou začít přemýšlet o tom, „za jakých podmínek“ se tělové schéma rozvíjí, a také o interakční složce tohoto rozvoje.)

A nyní bychom si mohli položit otázku: „Jak se lidé dívají na ženu s nadváhou, která jde po chodníku a má na sobě obtažené šaty? Dívají se na ni uznale nebo znechuceně? Za jakých podmínek by se na ni mohli dívat obdivně? Jakými způso-

by by jí své pocity mohli dát najevo? Jaké následky by měl každý z těchto způsobů na její tělové schéma? Kdyby věděla, co si lidé myslí, byla by pravděpodobnost toho, že si na sebe vezme obtažné šaty opakovaně, vyšší nebo nižší? Mohlo by to, že má na sobě obtažené šaty, znamenat, že ji nezajímá, co si o ní lidé myslí, tedy vlastně, že je se svým tělem spokojena? Proč by to tato žena mohla pociťovat tímto způsobem, když jiní lidé s nadváhou to tak nepociťují? Tyto otázky vás přivedou k myšlence, že možná ne všechny ženy s nadváhou mají špatné tělové schéma. S tímto náhledem můžete vyrazit znovu do terénu a vyptávat se žen, abyste zjistili proč. Pak můžete jejich odpovědi systematicky porovnávat s odpověďmi žen s dobrým tělovým schématem a žen se špatným tělovým schématem.

Kdybyste se měli na ulici zeptat jedné z žen na to, jak se někam dostanete, kterou byste si spíše vybrali? Proč? Co by vaše chuť či nechuť znamenala? Na jakou část(i) těla by se mohl člověk, který se ptá na cestu, zaměřovat, zatímco se ptá? Vyzkoušejte různé možnosti a sestavte seznam možných následků pro tělové schéma. Také, jak byste se mohli cítit, kdyby atraktivní žena vaši otázku odbyla jako zbytečnou, zatímco žena s nadváhou by vám cestu podrobně popsala? Jak byste to dali těmto ženám najevo. Tyto otázky vám umožní uvědomit si všechny možné následky nadváhy s tím, že ne všechny musí být nutně negativní. A tyto následky samozřejmě také zpětně ovlivňují vaše úvahy při rozvíjení kategorie tělového schématu.

Nyní použijeme svou tvořivost k vyčarování situace, v níž se budou vyskytovat tyto dvě ženy, které však budou opakem toho, co bychom čekali, a ptejme se na tuto situaci. Situace se odehrává v televizní seznamovací hře.¹ Muž za plentou poslouchá dvě adeptky na rande, jak odpovídají na jeho otázky a dospěje k závěru, že si chce vybrat na rande s dívkou jménem Annie. Joan pustí k vodě. Diváci ve studiu se pochichávají a doprovází jeho volbu bučením. Když uvidí Joan, pozná proč diváci takto reagovali. Joan je fyzicky atraktivní. No teda! Ale vzpomene si, že její odpovědi byly hloupé a nezdálo se, že by s ní mohla být zábrava. Na druhou stranu Annie má zase nějaké to kilo navíc. Po počátečním šoku se však náš muž zdá být se svou volbou spokojen. Annie se za sebe rozhodně nestydí, má vynikající povahu a ráda tancuje. Rozhodně neodpovídá našemu stereotypu ženy, která má špatné tělové schéma.

Nyní se musíme zastavit a zeptat se proč. Kde se berou naše stereotypy? Je to naše schéma nebo jejich schéma, co jim připisujeme? A může i atraktivní žena mít špatné tělové schéma? Proč? Souvisí to s velikostí těla? Jak je tělové schéma

¹ Něco jako Rande na TV Nova (pozn. př.).

sdělováno ostatním? Kladení takových otázek, spolu s následným shromažďováním a analýzou údajů, vás brzy odvede od odborné literatury o tělovém schématu a otevře pro vás nové možnosti zkoumání. I když nakonec můžete dojít ke stejným závěrům, jako jsou v literatuře, vaše teoretická vysvětlení budou mnohem hutnější, protože vaše otázky vás vyvedly ze standardních způsobů myšlení, umožnily vám prozkoumání jiných myšlenkových cest a snad vám zprostředkovaly hlubší pochopení problému.

Porovnávání se vzdálenými jevy

Jiště než uzavřeme tuto kapitolu, chtěli bychom se krátce zmínit o *porovnávání se vzdálenými jevy*. Analytikové se při porovnávání většinou snaží zůstat co možná nejbliže svým empirickým oblastem, protože se obávají, že porovnáváním se vzdálenějšími jevy se nedozví nic, co by bylo pro jejich oblast užitečné. Tato domněnka není správná. Vraťme se k našemu výzkumu kulturistů. Tentokrát se budeme zamýšlet nad budováním těla v souvislosti s náradím. Abychom našli nějaké otázky a kategorie o vztahu mezi náradím a budováním těla, rozhodli jsme se porovnat kulturistiku s hrou na housle. Co nám může hra na housle říci o vztahu náradí a budování těla? Podívajme se.

Houslista potřebuje náradí (housle). Kulturisté také potřebují náradí. Houslisté si své náradí mohou nosit s sebou. Některé náradí, které používají kulturisté, je také přenosné, ale některé je na přenášení příliš těžké, vlastnost **přenosnost**. A co posilovny samotné? Jsou všechny posilovny stacionární nebo existují také stěhovací posilovny? Kdo tyto posilovny používá? Housle mají struny, které mohou prasknout. Posilovací nástroje se také mohou pokazit, vlastnost **poruchovost**. Co se stane, když je v posilovně večer nabitá a některý ze strojů se pokazí? Chodili byste do posilovny, kde je stále něco pokazené? Existují podniky, které vyrábějí a opravují housle. Určitě také existují podniky, které vyrábějí a opravují posilovací náradí. Zde se již dostáváme k makroskopickým podmínkám, k **průmyslovým oborům**, které vyrábí a poskytuje servis náradí. Které to jsou? A co příslušný stav technologie výroby a podobně? Náradí, na které houslista hraje, je obvykle jeho majetkem. Kulturista může také vlastnit své náradí, ale může také používat náradí někoho jiného. Z toho vyplývá nejen vlastnost **vlastnictví**, ale i další otázky jako: Kdo vlastní náradí? Co to znamená pro to, kde dochází k posilování? Jaké druhy posilovacího náradí může jedinec vlastnit? Za jakých podmínek je může používat doma? Za jakých podmínek může jít člověk do posilovny a používat tam jejich náradí? Houslisté mají většinou učitele. Mají kulturisté také své učitele, kteří by jim ukazovali, jak používat posilovací náradí? Mají posilovací instruktory. Kdo jsou tito instruktory? Jakou mají kvalifikaci? Za jakých podmínek můžete mít

instruktora? Potřebuje každý instruktora k tomu, aby se naučil posilovat? Jakou mají instruktora ještě roli, kromě toho, že ukazují, jak používat posilovací náradí?

Jak vidíte, možnosti, které se nám vynořují díky porovnávání, jsou nekonečné. Nemusíme ovšem porovnávat celé hodiny. Stačí jen do té doby, než se osvoobdíme od všeho, co nás blokuje, nebo dokud nemáme seznam vlastností a dimenzí, které hodláme zkoumat. Pak se můžeme vrátit zpět ke svým údajům, teď však již připraveni činit objevy, protože již máme představu o tom, co „na papíru opravdu je,“ nebo co by tam být mělo.

Mávání červeným praporkem

Existuje ještě jedna technika, kterou bychom vám chtěli popsat, ještě než uzavěme tuto kapitolu. Nazývá se mávání červeným praporkem. Cílem této techniky je opět pomoci analytikovi vidět v údajích více než jen to, co je zřejmé. Domněnky, které jsou kulturně podmíněné, se zvláště obtížně odhalují, protože všichni okolo mají stejný kulturní pozadí a – alespoň z většiny – přemýšlejí stejným způsobem, takže vás nikdo na tyto sdílené domněnky neupozorní.

Například jedna naše studentka zkoumala využití asijských překladatelů na klinice. Při popisování jednoho případu nám vysvětlila, že někdy jsou překladatelé mužského pohlaví přivoláni tlumočit pacientům ženského pohlaví. Použití mužů je v takovém případě problematické, protože některé problémy, jako sexuální a gynecologické, jsou považovány za velmi citlivé oblasti a nikdy se o nich nediskutuje za přítomnosti obou pohlaví. Vyučující se zeptal: „Nikdy se o nich nediskutuje?“ Studentka odpověděla: „Nikdy.“ Vyučující začal měnit podmínky. „V situaci, kdy by byl život ženy ohrožen, mluvil by se o těchto oblastech?“ „Ne!“ odpověděla studentka, „jsou tabu.“ Pak vzal vyučující v úvahu svou zkušenost, že všechny kultury mají své citlivé oblasti, ale že také mají způsoby, jak s nimi nakládat, a za určitých podmínek je možné tuto tabu ignorovat nebo obejít. Ve skutečnosti to věděla i ta studentka, ale byla tak ponořena do svých údajů, že jí vůbec nenapadlo zpochybňovat tuto záležitost. Kdyby studentka i nadále přijímala to zřejmé, aniž by to zpochybňovala, unikl by jí celý jeden problém – jak jsou různé citlivé situace zvládnuty v různých asijských kulturách – což by jistě byla důležitá část její analýzy.

Pointa je: Měli byste získat velkou citlivost na určitá slova a fráze. Takové jako „nikdy“, „vždycky“, „tak to nemůže být“, „každý ví, že se to tak dělá“ a „o tom není třeba diskutovat.“ Pokaždé, když slyšíte taková slova nebo fráze, měli byste zamávat červeným praporkem – imaginárním praporkem, samozřejmě.

Tato slova a fráze jsou signály k tomu, abyste se na tu záležitost podívali podrobněji. O co tu jde? Co myslíte tím *nikdy*? Nebo *vždycky*? Proč to tak je? Nikdy, za jakých podmínek? Jak je toto *nikdy* udržováno? Jaké jsou jeho následky? Co se stane, když *nikdy* nebude dodrženo? To znamená, co když nějaká ubohá neznalá osoba udělá něco, co nikdy dělat neměla? Existují způsoby, jak toto *nikdy* obejít? Jak jsou lidé, kteří se neptají, nebo lidé důvěřiví, kulturou vedeni k tomu, aby věřili takovému *nikdy*? Chovají se lidi podle něj i tehdy, když v něj nevěří? Nebo věří, ale nechovají se podle něj?

Chceme zde říci, že při analýze je dobré nikdy nepovažovat nic za samozřejmé. V okamžiku, kdy budete něco považovat za samozřejmé, zavíráte si před sebou mnoho možností, které by mohly být klíčem k vyřešení vašeho výzkumného problému.

Problémy a obavy

Během let jsme si všimli, že studenti mají někdy obavy ohledně použití těchto technik. Bylo by dobré se zde o nich zmínit, protože to mohou být i vaše starosti.

- (1) Studenti jsou často ohromeni, když nás vidí tyto techniky předvádět na seminářích. Domnívají se, že vyučující má nějakou kouzelnou moc, kterou oni nikdy nedokážou napodobit. Asi tak, jako když kouzelník přeměňuje slámu (údaje) na zlato (teorie).
- (2) Studenti se často zaberou do údajů – údaje jsou tak fascinující – že se od nich nedokážou odpoutat. Zdá se, že zapominají, že se kdy učili tyto techniky, a později se diví, že v údajích nevidí nic jiného než staré známé věci. Nakonec přijdou k nám, abychom jim pomohli dostat se z jejich vyjetých analytických kolejí.
- (3) Někdy se studenti obávají použít tyto techniky systematicky, protože si myslí, že by tím na údaje naroubovali něco, co v nich není. Obávají se, že když se od údajů příliš vzdálí, nic se nedozví o oblasti empirické reality, kterou zkoumají.
- (4) Studenti si často nejsou jisti, jak a kdy užít těchto technik. Obávají se, že je budou muset použít při každém rozhovoru a během každé analýzy.

Rádi bychom se zde k těmto otázkám vyjádřili. Za prvé, věřte nám, že schopnost používat tyto techniky nemá s magií nic společného. Poté, co se tyto techniky naučíte používat, můžete i vy z trochy údajů udělat efektivní teoretické myšlenky. Je k tomu třeba jen trpělivost, spousta cvičení a důvěry ve svou schopnost učit se. Za druhé, tyto techniky je třeba užít tehdy, když chcete „otevřít“ údaje a

uvolnit tvořivost a teoretickou citlivost, kterou máte. Pokud je nebudete používat, vaše objevy budou minimální a teorie pojmově chudé a nedostatečně ověřené.

Za třetí, nikdy na údaj nezapomínejte. To znamená, že zpočátku je třeba považovat všechny pojmy, kategorie nebo hypotézy, které se vynoří při užití těchto tvořivých postupů, za provizorní. Jejich funkcí je zvýšit citlivost badatele, aby věděl, co má hledat. Jsou navrženy tak, aby osvobodily myšlení a probouzely citlivost. Myšlenky, které vzniknou při užití těchto technik, by nikdy neměly být zaměňovány s údaji, jsou to jen hypotetické možnosti, které musí vždy odpovídat skutečným údajům.

Za čtvrté, tyto techniky se používají jako pomůcky pro analýzu, neužívají se tedy na každou terénní poznámku nebo rozhovor. Jsou zvláště užitečné při analýze ze několika prvních rozhovorů, pozorování nebo dokumentů, protože pomáhají „vidět“, co v údajích vlastně je. A dokonce ani zde se nepoužívají u každého slova, fráze nebo odstavce. V pozdějších fázích analýzy jsou tyto techniky užitečné také tehdy, když se dostanete do rozpaků, cítíte se zablokovaní nebo si nejste jistí, kterým směrem pokračovat ve své analýze nebo sběru údajů. Jsou to **efektivní nástroje. Jako u všech nástrojů se budete muset naučit, kdy a jak je používat. Ale používejte je!** Experimentujte s nimi a naleznete své vlastní způsoby jejich efektivního využití pro své konkrétní účely. Nezapomeňte také, že ačkoliv tyto techniky uvádíme ve spojení s otevřeným kódováním, jejich **použití je stejně důležité, když se analyticky zadrhnete v axiálních a dokonce i v selektivním kódování.**

I když je vašim cílem seriózní analytické použití těchto technik a ačkoliv jejich dokonalé zvládnutí vyžaduje tvrdou práci, neexistuje důvod, proč by to nemohla být zábava. Říci „uvolněte se a užijte si to“ by se vám mohlo zdát nemístné, ale spoušť však nezaměňujte serióznost této práce s potěšením, které z ní můžete mít.

Souhrn

Každý z nás vnáší do analýzy údajů svou předpojatost, své domněnky, vzorce myšlení a znalosti získané zkušeností a z literatury. Ty vám mohou zabraňovat, abyste v údajích viděli to, co je důležité, nebo abyste se dostali z popisné úrovně analýzy na úroveň teoretickou. Existují různé techniky, které mohou těmto problémům předjet nebo je napravit. Mezi ně patří: kladení otázek, technika profilkladů, porovnávání podobných i vzdálených jevů a mávání červeným praporečkem. Jediné, co potřebujete, je cvičení – čím více, tím lépe – a fantazii.

Je pravděpodobné, že vytrvalým cvičením těchto technik se vaše fantazie ještě více rozvine. Zpočátku můžete cvičit na cizích údajích nebo jakémkoliv dokumen-

tu – dokonce i na článku v časopise – což vám může připadnout psychicky snazší, než čelit svým vlastním údajům. Ale pamatujte si, že tyto techniky je nutné cvičit tak dlouho, dokud vám nebudou připadat více méně automatické.

Při učení by vám také mohlo pomoci, kdybyste na konci každé analýzy zpětně posoudili analytické kroky, které jste během sezení učinili. Budete si lépe uvědomovat, jak tyto postupy užíváte a s jakými výsledky. Takové občasné ohlížení časem vede paradoxně k jejich zautomatizovanějšímu, přirozenějšímu používání.

Otevřené kódování (popsané v kapitole 5) údaje rozděluje a umožňuje určit některé kategorie, jejich vlastnosti a umístění na dimenzionálních škálách. Axiální kódování tyto údaje zase novým způsobem skládá dohromady *vytvázením spojení mezi kategorií a jejími subkategoriemi*. Nemluvíme zde o vzájemném uspořádání několika hlavních kategorií, s cílem vytvořit souhrnné teoretické formulace (viz. kapitola 8), ale o vytvoření něčeho, co se časem stane jednou z několika hlavních kategorií. Jinými slovy, stále ještě se budeme zabývat rozvíjením kategorií, ovšem rozvíjením přesahujícím vlastnosti a dimenze.

V axiálním kódování se budeme soustředit na bližší určení kategorie (*jevu*) pomocí podmínek, které jej zapřičinují, *kontextu* (jeho konkrétního souboru vlastností), v němž je zasazen, *strategií* jednání a interakce, pomocí kterých je zvládnán, ovládnán, vykonáván, a *následků* těchto strategií. Tyto bližší určující charakteristiky kategorie upřeshňují, proto je nazýváme *subkategorií*. V podstatě jsou to také kategorie, ale protože je uvádíme do určitého vztahu k nějaké kategorii, přidáváme k nim předponu „sub.“

Vzpomeňte si, že v kapitole o technikách zvyšování teoretické citlivosti (kapitola 6) jsme v některých příkladech analýzy použili termíny jako „podmínky“, „strategie“, „následky.“ Během kódování se tyto termíny vynořily a ukázaly nám, že jakmile údaje při otevřeném kódování rozebereme, okamžitě je zase sami od sebe začneme skládat dohromady pomocí vztahů. **Ačkoliv otevřené a axiální kódování jsou odlišné analytické postupy, badatel se při reálné analýze neustále pohybuje mezi oběma typy kódování.**

Ještě než začneme popisovat, jak probíhá specifikace kategorií pomocí axiálního kódování, rádi bychom vám předložili k úvaze následující myšlenky.

- (1) Během otevřeného kódování je určeno mnoho různých kategorií. Některé z nich náležejí určitým jevům jako třeba bolest, zvládnání bolesti, tělesná síla, tělový obraz. Jiné kategorie poukazují na podmínky, které mají k těmto jevům nějaký vztah. Další kategorie budou označovat strategie jednání nebo interakce použité k zvládnutí, ovládnutí nebo reakci na tento jev. Konečně to budou také kategorie, které budou poukazovat na následky jednání nebo interakce, opět ve vztahu k určitému jevu.
- (2) Skutečná konceptuální označení přiřazená kategoriím nemusí nutně naznačovat, jestli kategorie označuje podmínku, strategii nebo následek. Musíte je jako takové identifikovat. Například, pojem **potlačení bolesti** ve svém označení nikde neobsahuje termín *následek*. Přesto však v některých případech (v závislosti na zaměření výzkumu) může být potlačení bolesti následkem nějakého jednání,

7

Axiální kódování

Definice termínů

Axiální kódování: Soubor postupů, pomocí nichž jsou údaje po otevřeném kódování znovu uspořádány novým způsobem, prostřednictvím vytváření spojení mezi kategoriemi. To se činí v duchu kódovacího paradigmatu, které zahrnuje podmínující vlivy, kontext, strategie jednání a interakce a následky.

Příčinné podmínky: Události, případy, dění, které vede k výskytu nebo vzniku nějakého jevu.

Jev: Ústřední myšlenka, událost, dění, případ, na který se zaměřuje soubor zvládnutých nebo ovládaných jednání nebo interakcí nebo k němuž má tento soubor jednání nějaký vztah.

Kontext: Konkrétní soubor vlastností, které jevu náležejí, tj. umístění události nebo případů tohoto jevu na dimenzionálních škálách. Kontext představuje konkrétní soubor podmínek, za nichž jsou uplatňovány strategie jednání nebo interakce.

Intervenující podmínky: Strukturální podmínky související se strategiemi jednání nebo interakce, které jevu náležejí. Uspadňují nebo naopak znesnadňují strategii, použité v určitém kontextu.

Jednání/interakce: Strategie vyvinuté ke zvládnání, ovládnání, vykonávání nebo reagování na jev za určitého souboru percipovaných podmínek.

Následky: Následky nebo výsledky jednání a interakce

jehož cílem bylo potlačit bolest. Stejně tak nejsou podmínky, strategie ani následky výslovně jako takové uvedeny v rozhovorech nebo dokumentech, které analyzujeme, ačkoliv to některé případy nebo události mohou implicitně naznačovat. Vezměme si třeba následující věty: „Když trpím (podmínky) artritickou bolestí (jev), vezmu si aspirin (strategie). Po chvíli se cítím lépe (následek).“ Všimněte si, že jsme prvky paradigmatického modelu výslovně uvedli.

(3) Každá kategorie, ať již kategorie identifikující nějaký jev nebo některá z jejích určujících subkategorií, bude mít nějaké vlastnosti. Těmto vlastnostem mohou být přiřazeny nějaké dimenze, což kategorii určuje ještě blíže. Například, subkategorie potlačení bolesti (následek) má obecné vlastnosti jako trvání, míra, potenciální vedlejší účinky, atd., které se budou v každém konkrétním případě lišit. Jev artritická bolest má obecné vlastnosti jako rozsah, trvání a intenzita, tyto jsou opět v každém případě specifické. Při kódování dokumentu o bolesti (nebo jakémkoliv jiném jevu), je každé události možné přiřadit konkrétní umístění na dimenzionálních škálách ve smyslu těchto vlastností. Toto dimenzionální umístění je významné při integraci teorie (viz. kapitola 8 o selektivním kódování).

(4) V axiálním kódování jsou subkategorie vztahovány ke svým kategoriím pomocí něčeho, čemu říkáme *paradigmatický model*. Tento model a způsob jeho použití při vztahování subkategorií k určité kategorii při axiálním kódování je popsán na následujících řádcích.

Paradigmatický model

V zakončené teorii spojujeme subkategorie s kategoriemi do souboru vztahů určujícího příčinné podmínky, jev, intervenující podmínky, strategie jednání a interakce a následky. Velmi zjednodušeně tento model vypadá takto:

(A) *PŘÍČINNÉ PODMÍNKY* → (B) *JEV* → (C) *KONTEXT* →
 (D) *INTERVENUJÍCÍ PODMÍNKY* → (E) *STRATEGIE JEDNÁNÍ A INTE-*
RAKCE → (F) *NÁSLEDKY*

Použití tohoto modelu vám umožní o údajích systematicky přemýšlet a vzájemně je mezi sebou vztahovat složitými způsoby. Stejně tak nyní, když se ocitnete v určité životní situaci a snažíte se sobě nebo ostatním vysvětlit, proč se to mohlo přihodit, spoléháte na příčinný model (něco se stalo z nějaké příčiny nebo podmínek). Neustálým cvičením se můžete snadno naučit řídit se při myšlení

¹ v originále *paradigm model* (pozn. př.)

poněkud složitějším paradigmatickým modelem. Pokud tento model nepoužijete, vaši teorii se bude nedostávat hutnosti a přesnosti.

Ještě než se budeme zabývat tím, jak lze kategorie vzájemně uvádět do vztahů pomocí tohoto paradigmatického modelu, popíšeme podrobně každý z jeho prvků.

Jev

Jev je ústřední myšlenka, událost, dění, případ, na který se zaměřuje soubor zvládajících nebo ovládajících jednání nebo interakcí, nebo k němuž má tento soubor jednnání nějaký vztah. Jev identifikujeme kladením otázek jako: Čeho se údajce týká? O čem je vlastně toto jednání nebo interakce? (podrobnější popis viz. kapitola 5)

Příčinné podmínky

Tento termín odkazuje na události nebo případy, které vedou k výskytu nebo vzniku jevu. Například, pokud se zajímáme o jev bolest, můžeme zjistit, že zlovení nohy nebo artritida mohou vést k bolesti. Takovéto případy zapřičinují nebo vyvolávají pocit bolesti. S použitím paradigmatického modelu by mohla být situace bolesti schematicky zapsána takto:

Příčinná podmínka → *Jev*
 Zlovení nohy nebo artritida bolest

Ve skutečnosti je velmi vzácné, že by jediná *příčinná podmínka* vyvolávala jev. Vzpomeňte si, že se bavíme o bolesti spojené se zlomenou nohou. Tím, co vede k bolesti, jsou vlastnosti zlomené nohy (a osoby, které ta noha patří) a jejich kombinace. Nyní musíme popsat zlomeninu poněkud blížeji, tj. určit její vlastnosti a umístění těchto vlastností na dimenzionálních škálách. Můžeme třeba říci, že došlo k více než jedné zlomenině – ke dvěma (počet zlomenin), a že jedna z nich je mnohočetná (typ zlomeniny). Dále, že osoba, která zlomeninu utrpěla, není ani v bezvědomí ani paraplegik, takže nervový systém je nedotčený a funkční (rozsah vnímání). Podíváme se také na bolest a její konkrétní vlastnosti a dimenze. Ty by měly být vysvětlitelné pomocí konkrétních dimenzí příčinných podmínek. Mohli bychom například předpokládat, že při mnoha zlomeninách, z nichž některé jsou mnohočetné, a při vysoké úrovni vnímání nohy bude **intenzita** bolesti vysoká. O **trvání** bolesti bychom mohli říci, že bolest je stálá. Nyní naše schéma vypadá takhle:

<i>Příčinná podmínka</i>	→	<i>Jev</i>
Zlomená noha		bolest
<i>Vlastnosti zlomené nohy</i>		<i>Konkrétní dimenze bolesti</i>
Mnoho zlomenin		intenzita
Mnohonásobná zlomenina		trvání
Vnímání		umístění
		noha od kolene dolů

Mohli byste si myslet, že zlomení nohy nebo onemocnění artritidou jsou jevy samy o sobě. To je svým způsobem pravda. Ale pamatujte si, že se zaměřujeme na bolest, nikoliv na artritidu nebo zlomeninu. O ně se zajímáme pouze jako o podmínky bolesti, z nichž jsme schopni usuzovat na intenzitu, typ, trvání bolesti atd., a to tak, že se díváme na konkrétní vlastnosti příčinné podmínky. Je důležité zde zdůraznit, že příčinnou podmínkou může být jakákoliv událost (třeba určité chování, něčí výrok, něčí činnost) včetně události náhodné. Vše závisí na situaci.

Na příčinné podmínky někdy v údajích ukazují slova jako: „když“, „zatímco“, „od té doby“, „protože“, „kvůli“ nebo „následkem.“ I když však tyto nápovědi chybí, můžete často najít příčinné podmínky tak, že se zaměříte na jev a budete systematicky vyhledávat v údajích takové události, situace nebo případy, které jej předcházejí.

Kontext

Kontext je konkrétní soubor vlastností, které jevu náležejí, tj. umístění události nebo případů tohoto jevu na dimenzionálních škálách. (Pokud vám něco není jasné přečtěte si znovu kapitulu 5.) Kontext je zároveň určitým **souborem podmínek, za nichž jsou uplatňovány strategie jednání nebo interakce určené ke zvládnutí, ovládnutí, vykonávání nebo reagování na určitý jev.** Je to právě kontext, co popisujeme, když říkáme: „Při dlouhotrvající intenzivní bolesti se uchylujeme k takovému a takovému opatření, abychom ji dostali pod kontrolu.“

Abychom to vyjasnili, vrátíme se k našemu příkladu se zlomenou nohou. Zlomená noha způsobuje bolest. Jestliže víme jenom tohle, je těžké ji náležitě ošetřit. O zlomené noze bychom chtěli vědět, **kdy byla zlomena, jak, počet zlomenin, typ zlomenin, jestli je noha vnímána a podobně.** U bolesti bychom chtěli vědět něco o její časové trajektorii neboli vývoji během času, jejím **trvání, konkrétnímu umístění, intenzitě** a tak dále.

¹ Autor zde uvádí, že se používá také termín *antecedent conditions*. Jelikož však v češtině nemá slovo „antecedentní“ příčinné konotace (tak jako je tomu v angličtině), ponechávám v této knize pouze termín *příčinné podmínky*. (pozn. pf.)

Nyní můžeme říci: Opatření na zmírnění bolesti použijeme za následujících podmínek: (a) bolest je na počátku své časové trajektorie, (b) bolest je intenzivní, (c) trvá poměrně krátce, (d) její centrum je někde podél holenní kosti.

Naše schéma bolesti nyní vypadá následovně:

<i>Příčinná podmínka</i>	→	<i>Jev</i>
Zlomená noha		bolest
<i>Vlastnosti zlomené nohy</i>		<i>Konkrétní dimenze bolesti</i>
Mnoho zlomenin		intenzita
Mnohonásobná zlomenina		trvání
Vnímání		umístění
Ke zlomenině došlo před dvěma hodinami		časová trajektorie
Pád na zledovatělé ulici		pomoc
		noha od kolene dolů
		na počátku
		přišla brzy

Kontext zvládnutí bolesti

Za podmínek, kdy je bolest: neustálá, vysoké intenzity, umístěná pod kolennem, na počátku své časové trajektorie, když pomoc přišla brzy, pak:

Intervenující podmínky

Nyní se přesuneme k dalšímu souboru podmínek, které se vztahují ke zkomplexovanému jevu (kategorii). Nejdříve jsme se zabývali příčinnými podmínkami, pak jsme mluvili o kontextu, který obsahuje jak konkrétní vlastnosti jevu, tak soubor podmínek ovlivňujících jednání nebo interakci. Nyní se bavíme o *intervenujících podmínkách*. Co to je? Mohli byste si je představit jako *širší strukturální kontexty* jevu. Tyto podmínky buď usnadňují nebo naopak znesnadňují použití strategií jednání nebo interakce v určitém kontextu. Je třeba je také zvládnout. Příklad intervenující podmínky je možné vidět v následující věci. Jste nemocní a potřebujete pro své léčení určitou lékařskou techniku, ale ta je k dispozici pouze ve vzdáleném zdravotnickém zařízení. Abyste se mohli nechat léčit, budete muset nějakým způsobem cestovat. Jinými slovy nemůžete okamžitě jednat a nechat se takto ošetřit, protože vám v tom brání ona vzdálenost.

Intervenující podmínky jsou široké a obecné podmínky, které ovlivňují strategické jednání nebo interakce. Tyto podmínky zahrnují: čas, prostor, kulturu, ekonomický status, stav techniky, zaměstnání, historii a individuální biografii. (V kapitole 10 se dozvíte více o nich samotných i o tom, jak je včlenit do analýzy.) Pohybují se od těch, které jsou situací nejvzdálenější až po ty, které jsou zkouma-

né situaci nejbližší. Vratíme se k našemu příkladu se zlomenou nohou a podíváme se, jak tyto podmínky usnadňují nebo znesnadňují jednání nebo interakci.

Představte si, že si někdo zlomil nohu během pobytu v lese (oproti tomu, kdyby byl ve městě), kde byl sám. Tyto podmínky by mohly ovlivnit dobu, která uplyne, než se mu dostane ošetření a potlačení bolesti. Také jsou důležité biografické údaje jako např. věk té osoby, jestli v současné době trpí nějakou další chorobou nebo obtíží, její zkušenosti s bolestí a názory a přesvědčení jak zraněné, tak ošetřujících osob týkající se zvládnání bolesti. Pak jsou zde také vlivy technologie jako jsou dostupné léčebné postupy a léky na potlačování bolesti, znalosti jejich použití, dostupné přístroje a podobně.

Mohli bychom pokračovat v tomto seznamu intervenujících podmínek, ale to, co jsme již napsali, k objasnění tohoto pojmu stačí. Ne všechny podmínky budou platit pro všechny situace. Je na vás jako na analytikovi, abyste identifikovali, které z nich mají nějaký vliv a začlenili je do analýzy tím, že ukážete, jak usnadňují nebo znesnadňují jednání nebo interakci a, pokud to bude vhodné, i jak je jednání nebo interakce řízena.

Strategie jednání nebo interakce

Zakotvená teorie je *metoda budování teorie orientovaná na jednání a interakci*. Ať studujete jednotlivce, skupiny nebo kolektivy, vždy zde existuje jednání nebo interakce zaměřené na zvládnání, ovládnání, vykonávání nebo reagování na nějaký jev tak, jak se vyskytuje v určitém kontextu nebo v konkrétním souboru percipovaných podmínek. Interakční složka se vztahuje na já (self) i na ostatní interakci.

Jednání nebo interakce má určité vlastnosti. Za prvé je **procesuální**, jeho přírodní vlastností je vývoj. Proto může být zkoumáno ve smyslu následnosti, pohybu nebo změny v čase. (Viz kapitola 9.) Za druhé, jednání nebo interakce, o kterém mluvíme, je **záměrné, zacílené, činěné z nějakého důvodu** – a je reakcí na jev nebo pokusem o jeho zvládnutí. Proto se vyskytuje ve formě **strategie** a taktik. Nedá se však říci, že veškeré jednání nebo interakce je záměrné, v některých případech může být reflexivní: Účel tohoto jednání nebo interakce nemusí souviset se zkoumaným jevem, ale následky tohoto jednání mohou zkoumaný jev ovlivňovat. Řekněme, že studujete self-esteem u dětí. Dítě rozlije sklenici s mlékem na podlahu. Matka je unavená, protože zrovna vytírala podlahu, na dítě začne křičet. Self-esteem dítěte klesá, protože je u toho i několik jeho přátel. To

¹ V tomto okamžiku se mírně odchyľujeme od významu termínu „jednání“ v české terminologii, kde se používá právě ve významu záměrného chování. (pozn. př.)

však záměrem matky nebylo. Za třetí: **neuskutečněného jednání nebo interakce** je důležité si všimnout stejně jako jednání nebo interakce, které se uskutečnil. Jinými slovy, pokud někdo měl něco za dané situace udělat, nebo by to obvykle udělal, ale neudělá to, pak se musíme ptát proč. Za čtvrté, jak jsme se již zmínili dříve, jsou zde vždy **intervenující podmínky**, které buď usnadňují nebo znesnadňují jednání nebo interakci. Tyto podmínky je také třeba objevit.

Ještě jednou se vrátíme ke svému schématu o bolesti, v této fázi bude vypadat následovně:

<i>Příčinná podmínka</i>	→	<i>Jev</i>
Zlomená noha		bolest
<i>Vlastnosti zlomené nohy</i>		<i>Konkrétní dimenze bolesti</i>
Mnoho zlomenin		intenzita vysoká
Mnohonásobná zlomenina		trvání stále
Vnímání		umístění noha od kolene dolů
Ke zlomenině došlo před dvěma hodinami		časová trajektorie na počátku
Pád v lese		pomoc dlouhé čekání
		potenciální následky mnohé

Kontext zvládnání bolesti

Za podmínek, kdy je bolest:

neustálá, vysoké intenzity, umístěná pod kolenem, na počátku své časové trajektorie, když pomoc přišla po dlouhém čekání a možné následky jsou mnohé pak:

Strategie zvládnání bolesti

Dát nohu do dlahy

Získat pomoc v nouzi

Držet zraněného v teple

Intervenující podmínky

Nedostatečné znalosti první pomoci

Není k dispozici žádná příkrývka

Pomoc je velmi daleko

Stejně jako je tomu s podmínkami, i na strategie ukazují v údajích určité náležitosti. Jsou to slovesa nebo přechodníky orientované na činnost. Sdělují vám, že někdo něco dělá nebo říká a reakci na jev. Například kdyby někdo studoval chod práce na oddělení v nemocnici a roli vrchní sestry jako udržovatelky tohoto chodu, mohl by ve svých údajích vidět následující:

Jestliže při noční službě dojde mezi personálem k velkým konfliktům a tyto konflikty začínají ovlivňovat výkon oddělení, pak tam ještě v noci přijedu a chvíli s touto směnou pracuji, abych zjistila, co se děje.

Zde máme jev (chod práce), který je narušován konfliktem (kontext) a vrchní sestru, která přichází pracovat s noční směnou, aby zjistila, co se tam děje (strategické jednání), které je reakcí na narušený chod práce).

Následky

Jednání nebo interakce reagující na jev nebo jev zvládající má určité *výsledky* nebo *následky*. Tyto následky nebývají vždy předpověditelné nebo zamýšlené. I když nedojde k jednání nebo interakci (nebo dojde k selhání), má to nějaké výsledky nebo *následky*. Vystopování těchto následků je pro zakotvenou teorii velmi důležitá.

Mohou to být následky na lidech, místech nebo věcech. Následky mohou být události nebo situace, jako je zhoršení nemoci kvůli nedodržení diety. Mohou také nabývat formy jednání nebo interakce jako reakce. Když po vás třeba někdo chce, abyste něco udělali, může být vaší proti-strategií to, že to uděláte bídne nebo vůbec. Následky mohou být skutečné nebo potenciální, dochází k nim v současnosti nebo v budoucnosti. Následky jednoho souboru jednání se mohou stát součástí podmínek (stejně jako kontextu nebo intervenujících podmínek), které ovlivňují sekvenčně následující soubor jednání nebo interakcí – nebo dokonce i části podmínek, které následují v dalších krocích. To znamená, že to, co je v **jednom okamžiku následek jednání nebo interakce, se může v jiném okamžiku stát součástí podmínek dalšího jednání.**

Nyní dokončíme náš příklad s bolestí zlomené nohy. Můžeme říci, že jedním z následků jednání zaměřeného na potlačení bolesti je úleva (subkategorie). Jak jsme již dříve řekli, úleva má určité vlastnosti a my můžeme určit jejich dimenzionální umístění pro tento konkrétní případ. Takže kdybychom byli v lese s přáteli a ti – díky absolvování kursu první pomoci – by nohu dokázali srovnat, umístit do dlahy a vydat se pro pomoc, pak by následkem těchto strategií zvládání bolesti mohla být úleva. Pokud by ale byla tato osoba v lese sama a musela čekat až někdo náhodou půjde okolo, nemusela by přijít vůbec žádná úleva. Vlastně, kdyby dlouho nikdo nešel, zraněný by mohl upadnout do šoku způsobeného bolestí a fyzickou zátěží. Zvýšení intenzity bolesti anebo upadnutí do šoku může ovlivnit strategie zvládání bolesti, které budou uplatněny později, řekněme v době, kdy bude osoba nalezena.

Spojování a rozvíjení kategorií podle paradigmatu

Spojování kategorií a jejich rozvoj se děje prostřednictvím základních analytických postupů popsaných v kapitole 5, zvláště prostřednictvím kladení otázek a porovnávání. Samotný proces axiálního kódování pomocí těchto postupů je poměrně složitý. Analytik vlastně provádí čtyři různé analytické kroky téměř zároveň. Jsou to: (a) *hypotetické uvádění subkategorií do vztahů k jiné kategorii, a to pomocí výroků udávajících podstatu vztahu mezi nimi a jevem* – jsou-li to příčinné podmínky, kontext, intervenující podmínky, strategie jednání a interakce nebo následky, (b) *ověřování* těchto hypotéz podle skutečných údajů, (c) *pokračující hledání vlastností kategorií a subkategorií a umístění údajů, které je vymezují, na dimenzionálních škálách* (události, situací, atd.), (d) *počáteční zkoumání variability* jevu porovnáváním každé kategorie a jejích subkategorií zaměřeným na hledání pravidelností, které byly objeveny porovnáváním dimenzionálních umístění různých údajů. Při axiálním kódování se veškerá porovnávání a otázky týkají výše uvedených kroků.

Uvádění subkategorií do vztahu ke kategorií

Otázky, které si klademe při axiálním kódování, mají charakter otázek zjišťujících typ vztahu. Například, když mezi sebou porovnáme dvě kategorie, můžeme si položit následující otázku: „Má vztah kategorie **Potlačení bolesti** ke kategorii **Bolest** charakter následků strategií užitých k potlačování bolesti?“ Všimněte si, že zde nemluvíme o konkrétních případech nebo událostech, které jsou kódovány, ani o konkrétních vlastnostech nebo dimenzích. Spíše se ptáme na pojmová označení samotná a na to, v jakém vztahu může být jedna kategorie vůči jiné. Když zjistíme, že lidé trpící artritidou užívají určité strategie, aby si ulevili od bolesti, mohli bychom se ptát: „Jaké strategie zvládání bolesti používají?“ Tím bychom tyto dvě kategorie uvedli do vztahu.

Ověřování výroků podle údajů

S takovými otázkami (uvádějícími kategorie do vztahu) na mysl se pak vrátíme zpět k údajům a hledáme důkazy, případy a události, které podporují nebo vyvracejí naše otázky. Prohlédneme každý rozhovor, dokument apod. a sledujeme, co dělají lidé trpící artritidou tehdy, když mají bolesti. Pokud budou údaje naší otázku potvrzovat, pak ji můžeme změnit na výrok o vztahu (druh hypotézy) a říci: „Při bolestech se lidé trpící artritidou uchylují ke strategiím zvládání bolesti.“

A: „Když lidé trpící artritidou použijí strategie zvládání bolesti dostaví se úleva od bolesti.“ Všimněte si, že v těchto výročích není nic konkrétního, protože jsou to jen široce pojatá obecná tvrzení.

Ve stejném okamžiku, kdy hledáme důkazy v údajích, abychom ověřili své výroky o vztazích, hledáme také případy, kdy by naše výroky platit nemusely. Při zkoumání každého rozhovoru nebo dokumentu bychom předpokládali, že pokud si v něm někdo stěžuje na artritické bolesti, tak také něco dělá, aby si od nich ulevil, a že tato činnost mu úlevu přináší. Ale *dělat něco a dosáhnout úlevy*, to nejsou bezpodmínečné výroky. Jinými slovy, některým osobám se uleví, i když nebudou dělat nic. Někteří chvíli čekají, jiní jednájí již v předtuše bolesti. Někteří čekají tak dlouho, než něco udělají, že když to pak udělají, tak už to k úlevě od bolesti nevede. Všechny tyto případy blíže určují naše původní otázky a výroky o vztazích. Nedá se říci, že by je nutně *negovaly* nebo je vyvracely, spíše jim *dodávají variabilitu a hloubku porozumění*. Při výzkumech podle zakotvené teorie je hledání důkazů rozdílu a odlišných variant stejně důležité jako hledání důkazů, které naše otázky a výroky podporují. Opačné nebo alternativní případy nám sdělují, že je na nich něco jiného a že se na ně tedy budeme muset podívat podrobněji a zjistit, co to je. Pečlivé prozkoumávání těchto rozdílu *dodává naší teorii hutnost a variabilitu*.

Další rozvíjení kategorií a subkategorií ve smyslu jejich vlastností a dimenzionálního umístění

Zatímco prozkoumáváme své údaje a hledáme důkazy pro své otázky a výroky o vztazích a jejich alternativy, nepřestáváme si všimnat důkazů jiných vlastností kategorií a umístění každého kódovaného případu na dimenzionálních škálách. Například u kategorie potlačení bolesti bychom chtěli vědět, jaké další vlastnosti zde existují kromě těch, které jsme objevili během otevřeného kódování. A zatímco porovnáme každý případ, chtěli bychom vědět, kam na dimenzionální škály je možné umístit každou vlastnost. Opět se snažíme o bližší určení, snažíme se polohu každého případu na dimenzionálních škálách co nejpřesněji určit. To dodává naší teorii pojmovou hutnost a pomáhá nám nalézt co nejvíce rozdílu. Pozor! Badatel je zodpovědný za udržování rovnováhy mezi zhuňčováním teorie i za přehánění takových pokusů o zvýšení hutnosti. (Viz. kapitola 11 o pořizování vzorků vycházejícím z budované teorie.) Tento analytický proces se dá opakovat do nekonečna. Jde zde o získání teorie, která je pojmově hutná a konkrétní, a zároveň natolik teoreticky variabilní, aby ji bylo možné aplikovat na mnoho různých případů daného jevu.

Spojování kategorií na úrovni dimenzí

Později, až se budeme zabývat selektivním kódováním (kapitola 8), si ukážeme jak se všechny hlavní kategorie spojují dohromady (vzpomeňte si, že máme pět nebo šest kategorií, každou rozvitou svými subkategoriemi). Ovšem tento spojující proces ve skutečnosti začíná již zde, při axiálním kódování. Při analýze si v údajích všimáme určitých pravidelností (patterns) v dimenzionálním umístění událostí a případů, které náležejí k vlastnostem jevu. Jinými slovy, všimáme si rozdílů ve zvládání bolesti mezi osobami, které mají dlouhodobé intenzivní bolesti a těmi, jejichž bolesti jsou mírné a trvají jen krátce. Nebo také rozdílů v úlevě od bolesti mezi lidmi, kteří uplatňují své strategie již v předtuše bolesti nebo na počátku trajektorie bolesti, a těmi, kteří je uplatňují později, až když bolest chvíli trvá. Hledání a zaznamenání těchto pravidelností je velmi důležité, poskytuje totiž základ pro selektivní kódování.

Abychom to ještě více zkomplikovali, dodáváme následující. Při práci s údaji uvidíte, jak shluky konkrétních vlastností podmínek, strategií a následků náležejících jevu mezi sebou interagují a vytvářejí tak další rozdíly. Například jste si mohli všimnout, že když je bolest intenzivní a dlouhotrvající, pak opatření na potlačení bolesti neúčinkují, a že když na to pacienti po čase přijdou, mohou se naučit uplatňovat tyto strategie dřív, aby dosáhli uspokojivějších výsledků. Takové změny v údajích naznačují proces nebo změnu. Ačkoliv se procesem budeme zabývat později, v kapitole 9, je důležité si těchto změn začít všimnout co nejdříve.

Složitost

Pokud se vám tyto postupy, techniky a kroky zdají být příliš složité, uvědomte si, že realita je také složitá. Kromě toho se mnoho z toho, co jsme zde popsali, děje při skutečném kódování automaticky. Je důležité rozeznat, co děláte procedurálně, abyste to mohli dělat účelně. Při tvoření zakotvené teorie se snažíme zachytit složitost a změny probíhající v reálném světě v co možná největší míře, i když víme, že nikdy nebudeme schopni zachytit veškerou tuto složitost. Vzpomeňte si, že nepočítáme žádná čísla, ačkoliv hledáme důkazy podporující a blíže určující naše výroky o vztazích týkající se údajů. **Objevování a specifikace rozdílů mezi kategoriemi a uvnitř kategorií je pro zakotvenou teorii kriticky důležité, stejně jako objevování a specifikace podobností.**

¹ dimenzionální umístění = umístění na dimenzionálním kontinuu (pozn. př.)

Střídání indukativního a deduktivního myšlení

Jak jste si již asi všimli, při kódování neustále přecházíme mezi indukativním a deduktivním myšlením. To znamená, že při práci s údaji deduktivně navrhuje výroky o vztazích nebo navrhuje možné vlastnosti a jejich dimenze a pak se porovnávají případů mezi sebou snažíme ověřit to, co jsme vydedukovali. Je zde neustálá souhra navrhování a ověřování. Toto kombinování indukce a dedukce je to, co činí teorii zakotvenou!

Například, když uvidíme při kódování případ zvládnání bolesti, můžeme navrhnout, že intenzivní bolesti budou následovány opatřeními, usilujícími o potlačení bolesti. Pak zkoumáme každý případ intenzivní bolesti, který v údajích nalezneme a zjišťujeme, jestli je tomu tak. Tím indukativně ověřujeme to, co jsme deduktivně navrhli. Nebo můžeme při čtení rozhovoru přijít na výrok typu „když ráno vstávám (podmínka) a mé klouby jsou ztuhlé a bolí (jev), tak, ještě než vstanu, si sednu na kraj postele a pomalu a pečlivě pohybuji každým kloubem (strategie). Když pak vstanu, pohybuji se snadněji a tolik to nebolí“ (následky). Zde jsou pro nás podmínky, strategie a následky vypsány. Poznamenali jsme si je přímo do údajů. Ovšem jeden případ na ověření souboru vztahů, vlastností nebo dimenzí nestačí. Námí navrhované vztahy je třeba podle údajů ověřovat neustále, ačkoliv jednotlivosti se mohou lišit. To znamená, že někdo by mohl říci: „Předtím jdu nakupovat a hodně toho nachodím“ – místo toho, aby řekl „Když ráno vstávám.“ Nebo než by řekl „pomalu pohybuji klouby“ řekne „vezmu si aspirin, aby bolest ustoupila.“ Jít nakupovat je dalším příkladem podmínky, která vyvolává bolest, zatímco polykání aspirinu je preventivní strategie jejího zvládnání. Ovšem konkrétní příklady se liší.

Pojmy a vztahy, k nimž dojdeme dedukcí, je třeba neustále ověřovat podle skutečných údajů. Zpočátku je považujeme za provizorní, a pokud je údaj nepotvrdí, zavrhneme je. **Vaše konečná teorie se omezuje jen na kategorie, dimenze a výroky o vztazích, které se skutečně vyskytují v údajích** – nikoliv na to, co si myslíte, že existuje, ale ještě jste na to nenarazili. Vytváříme zakotvenou teorii, a právě ono členění zakotvování a ověřování je to, co odlišuje tento způsob vytváření teorie od jiných. To neznámená, že byste nemohli své závěry otestovat také kvantitativně, později nebo dokonce nyní, znamená to, že při vytváření teorie shromáždíte dostatek údajů na opakované ověření svých kategorií a vztahů mezi nimi. To, co v údajích nenaleznete, se stává omezením vašeho výzkumu. To znamená, že jste buď nenashromáždili dostatek informací, nenavštívili ty správné osoby nebo místa apod. nebo vaše výroky o vztazích nejsou zcela správné a je třeba je opravit, aby odpovídaly údajům.

Sledování vztahů

Někdy narazíte během kódování na něco, co vypadá jako strategie, podmínka nebo následek. Jestliže takto označíte nějaký případ, můžete jej v údajích sledovat, aby vás dovedl k jevu, k němuž náleží, a k dalším podmínkám, které jsou pro tuto situaci relevantní. Také můžete objevit, jaké strategie mimo této se používají a s jakými následky. Cílevědomé sledování vztahů místo pouhého čekání, než o ně zakopnete, dodá vaši analýze na systematickosti, a také ji urychlí.

Použití dočasných teoretických rámců¹ a dalších způsobů záznamu

Během čtení vás již určitě napadla následující otázka: „Jakým způsobem si lze udržet přehled o všech výsledcích analýzy?“ Aniž bychom zde zacházeli do podrobností o záznamech a diagramech (těmi se budeme zabývat v kapitole 12), nabízáme vám nyní několik předběžných doporučení.

Jedním způsobem udržování přehledu o analýze je průběžné používání *dočasných teoretických rámců*. To jsou někdy velmi složité diagramy, v nichž si analytik znázorňuje spojnice neboli způsoby, jakými mezi sebou kategorie interagují, a kategorie, k nimž se vztahují. Příkladem by mohlo být následující:

Fáze 1	Jev	
Bolest		
neznámá příčina		
nový typ		
intenzivní		Konkrétní vlastnosti
krátké trvání		kteřé určují
opakovaná		Kontext zvládnání bolesti
v poměrně dlouhých intervalech		
v jedné části těla		
vy zhodnotíte →	rozhodnutí počkat až	Strategie zvládnání
	to přejde, (založeno	
	na minulé zkušenosti)	

¹ v originále *mini-frameworks*. (pozn. př.)

Fáze 2

Bolest se vrací

všechny výše uvedené vlastnosti přehodnotíte situaci a rozhodnete se vzít si aspirin

Fáze 3

Bolest se opět vrací

méně intenzivní v delších intervalech

zhodnotíte a vezmete si aspirin

Fáze 4

Bolest se ještě jednou vrací

velmi intenzivní

rozsahuje se i do ostatních částí těla déle trvá

znovu zhodnotíte jdete k lékaři, aby to posoudil odborně (včetně vyšetření), operace!

*Jev**Strategie zvládnání**Jev*

Konkrétní vlastnosti které určuji

*Kontext zvládnání bolesti**Strategie**Jev*

Konkrétní vlastnosti

které určuji

*Kontext zvládnání bolesti**Strategie*

ovládnutí nebo reakci na tento jev v tomto kontextu a následků jednání nebo interakce. Kromě toho při axiálním kódování pokračujeme v hledání dalších vlastností každé vlastnosti a v zaznamenávání dimenzionálního umístění každého případu, situace nebo události.

Ti, kteří se pouze zajímají o tematickou analýzu nebo rozvoj pojmů, nebo ti, jejichž projekty zahrnují tyto oblasti, by na tomto místě mohli se čtením této knihy přestat. V tuto chvíli by již jejich znalosti postupů zakončené teorií měly být pro tyto účely dostatečné. Pokud se zajímáte o tvorbu teorie, čtěte dál!

Také je možné použít *logické diagramy*, jak jsme používali v této kapitole, a během práce do nich průběžně doplňovat vztahy, vlastnosti a dimenzionální roz-sahy.

Další možností je výrok o vztahu si jednoduše zapsat, třeba velkým nebo tuč-ným písmem, spolu s příklady z údajů (napsanými pod ním menším písmem), které vás buď k tomuto výroku přivedly nebo které jej potvrzují.

Souhrn

Axiální kódování je proces uvádění subkategorií do vztahu k nějaké kategorii. Je to složitý induktivně-deduktivní proces o několika krocích, které jsou stejně jako při otevřeném kódování vykonávány prostřednictvím porovnávání a kladení otázek. Ovšem při axiálním kódování je použití těchto postupů zaměřenější a je začleněné na objevení a rozvinutí kategorií ve smyslu paradigmatického modelu. To znamená, že rozvíjíme každou kategorii (jev) ve smyslu jejích příčinných podmínek, které ji způsobují, a konkrétní dimenzionální umístění tohoto jevu ve smyslu jeho vlastností, kontextu, strategií jednání nebo interakce užitymi ke zvládnutí,

toho, že k jeho dosažení bude třeba pracovat a že není založen na nějaké romantické inspiraci, toho, (c) že není jako řešení hádanky nebo matematické úlohy, ale že je třeba jej vytvořit a toho, (d) že nemůžete vždycky všechno nacpat do jednoho řešení a že pro každý projekt existuje několik různých způsobů jeho zpracování.

Jak naznačuje Atkinson, závěrečná integrace je složitá, nicméně proveditelný proces. V této kapitole vám nabídneme několik pravidel, která by vám měla pomoci udělat onen závěrečný krok od seznamu pojmů k vytvoření teorie. **Integrace se příliš neliší od axiálního kódování.** Provádí se pouze na vyšší – abstraktnější úrovni analýzy.

Pomocí axiálního kódování jste si vytvořili základ pro kódování selektivní. Nyní již máte kategorie propracované ve smyslu jejich charakteristických vlastností, dimenzí a s nimi spojených paradigmatických vztahů, které jim dodávají bohatost a hutnost. Spolu s vlastnostmi a dimenzemi jste si již také měli začít všimnat možných vztahů mezi hlavními kategoriemi. Dále jste si již pravděpodobně začali vytvářet představu toho, o čem váš výzkum vlastně je. Konec konců, vždyť se vás již měsíce ptají, co to vlastně zkoumáte a co jste zjistili. Jistě již máte nějaké závěry v hlavě, ne-li na papíře. Problémem je zde následující: „Jak vzít to, co je doufejme v hrubém stavu ve vašich diagramech a zánamech (viz. kapitola 12), a systematicky to rozvinout do takového obrazu reality, který bude pojmový, srozumitelný a hlavně zakotvený?“

Tohoto cíle dosahujeme prostřednictvím několika kroků. Prvním krokem je podrobně vyloužit *kostru příběhu*. Druhým krokem je *uvedení pomocných kategorií do vztahu k centrální kategorii podle paradigmatu*. Ve třetím kroku jsou *kategorie vzájemně vztahovány na dimenzionální úrovni*. Čtvrtým krokem jsou tyto *vztahy ověřovány* podle údajů. Pátým a posledním krokem je *doplňování kategorií*, které je třeba dále upřesnit anebo rozvinout. Je důležité zde pochopit, že tyto kroky za sebou nemusíte následovat přesně v tomto pořadí a že v praxi nejsou tak přesně vymezeny či ohraničeny. Rozlišujeme je pouze z důvodu snazšího výkladu. **V praxi přeskakujeme od jednoho k druhému.**

Abychom vám usnadnili porozumění procesu integrace, budeme pro ilustraci jednotlivých kroků používat údaje pocházející z výzkumu Juliet Corbinové. Jak uvidíte, jedná se o výzkum poměrně jednoduchých a přímočarých. Jeho tématem jsou způsoby, jakými 20 žen trpících chronickým onemocněním zvládalo své těhotenství. Výzkumnými osobami se staly na konci prvního nebo na začátku druhého trimestru a byly jimi až do konce šestinedělí. S každou zkoumanou ženou bylo naplánováno čtyři až pět rozhovorů, a to po jednom rozhovoru na každý trimestr těhotenství, jeden na týden před porodem a poslední šest týdnů po porodu. Kro-

8

Selektivní kódování

Definice termínů

Příběh: Popisné vyprávění o ústředním jevu výzkumu.

Kostra příběhu: Konceptualizace příběhu. Tohle je centrální kategorie.

Selektivní kódování: Proces, kdy se vybere jedna centrální kategorie, která je pak systematicky uváděna do vztahu k ostatním kategoriím. Tyto vztahy se dále ověřují a kategorie, u nichž je to třeba, se dále zdokonalují a rozvíjejí.

Centrální kategorie: Ústřední jev, kolem kterého se integrují všechny ostatní kategorie.

Po nějaké době (pravděpodobně měsících) strávené shromažďováním a analýzou údajů před vámi stojí úkol, kterým je integrace vašich kategorií do zakotvené teorie! Tuto větu jsme zakončili vykřičníkem, abychom vyjádřili rozpaky, které pociťují mnozí badatelé, když se ve svém výzkumu dopracují do tohoto bodu. Integrace materiálů je úkol obtížný i pro zkušené badatele. Jak v dopise napsal Paul Atkinson, spoluautor vynikající učebnice o terénním výzkumu (Hammersley, Atkinson, 1983):

Tato stránka – sladení všeho dohromady – je jednou z nejobtížnějších věcí, že? Po-
necháme-li stranou vlastní dosažení tohoto cíle, je obtížné vložit do toho správný
poměr (a) víry v to, že je možné její dosáhnout a že dosažen také bude (b) vědomí

mě toho badatelka ještě prováděla pozorování při návštěvách během těhotenství a dělala s ženami neformální rozhovory. Pokud byli při pozorování nebo rozhovorech přítomni manželé, byli také pozorováni a účastnili se rozhovoru. Kdyžkoliv to bylo možné, doprovázela badatelka těhotné ženy na speciální těhotenská vyšetření. Chronická onemocnění, kterými ženy trpěly, byla např. cukrovka, srdeční onemocnění, lupenka, onemocnění ledvín nebo hypertenze. U některých žen se jednalo dokonce o kombinaci několika chronických onemocnění jako třeba cukrovky a onemocnění ledvín. Jedna žena měla transplantovanou ledvinu. Měli bychom ještě dodat, že badatelku k tomuto výzkumu přivedl zájem o to, jaký vliv mají tato chronická onemocnění na zvyšování rizikivosti těhotenství. Neměla ani ponětí o tom, jak velkou a aktivní roli hrály při zvládání rizik takových těhotenství samotné ženy. V okamžiku, kdy to začala chápat, se její pohled na věc postupně změnil z lékařsky-klinického na pohled otevřenějšího a méně zaujatého badatele (Corbinová, 1987).

Vyložení kostry příběhu

Abychom dosáhli integrace, je nejprve třeba formulovat kostru příběhu a podřídít se jí. To znamená (viz. definice ↑) konceptualizaci popisného příběhu o ústředním jevu výzkumu. (Po analýze se ústřední jev stává centrální kategorií.) Podřídít se kostře příběhu je někdy obtížné, protože když jsme ponořeni do údajů, zdá se být všechno velmi důležité, nebo se zdá být významných více jevů než používáme jeden. Níže popíšeme postupy, jejichž prostřednictvím dosáhnete tohoto podřazení. Vzpomeňte si na základní techniky – porovnávání a kladení otázek o údajích.

Identifikace příběhu

Jedním způsobem, jak začít s integrací, je sednout si k textovému editoru, psacímu stroji nebo papíru a tužce a v několika větách napsat základ svého příběhu. Zeptejte se sami sebe, co je na zkoumané oblasti nejvíce překvapující. Co si myslíte, že je hlavním problémem. Omezení vaší odpovědi na **pouhých několik vět** je důležité, protože podrobnosti by zde jen máty. Cílem je získat obecný popisný přehled příběhu. Když došlo na integraci kategorií v našem příkladu s chronicky nemocnými těhotnými ženami, badatelka si učinila následující zá-
znam:

Zdá se, že hlavní příběh je o tom, jak ženy, jejichž těhotenství je komplikováno chronickým onemocněním, zvládají rizika, která vnímají ve spojitosti se svým těho-

tenstvím. O každém těhotenství nebo onemocnění lze říci, že je „pod kontrolou“, když jsou rizika pod kontrolou, a že „není pod kontrolou“, pokud nejsou. Ženy se snaží zvládnout rizika, která vnímají, aby měly zdravé děti. Tento žádoucí cíl se zdá být hlavním cílem, který je motivuje tomu, aby dělaly, cokoliv je třeba, aby snížily rizika na minimum. Ovšem tyto ženy nejsou pouhými pasivními příjemci péče, ale hrají v procesu zvládnání velmi důležitou roli. Jsou nejen zodpovědné za sledování své nemoci a těhotenství, když jsou doma, ale také se aktivně rozhodují ohledně léčebných režimů, které mají dodržovat. V tom druhém případě zvažují, jak by mohly ublížit dítěti léčebné úkony během těhotenství. Pečlivě zvažují tato rizika užívání vysokých dávek určitých léků během těhotenství. Pečlivě zvažují tato rizika a rozhodují se, co je správné udělat. Pokud si myslí, že lékař nemá pravdu, pak ženy dělají to, co si ony samy myslí, že je správné.

V tomto případě bylo primárním tématem zvládnání „rizikových faktorů“ spojených s těhotenstvím či chorobou. Motivací této aktivně zvládající role byla vtroucná touha po zdravém dítěti. Důvodem, proč se badatelka rozhodla zaměřit na zvládnání rizik, bylo to, že tento jev byl velmi výrazný ve všech rozhovorech a pozorováních. Každá z žen mluvila o tom, že chce mít zdravé dítě navzdory všem rizikům, a o odhodlání udělat pro to, cokoliv bude nutné.

Přechod od popisu ke konceptualizaci kostry příběhu

Použití k sepsání svých myšlenek popisnou formu („příběh“) je užitečné a asi i nutné. Ovšem jakmile se příběhu podřídíte, je nutné přejít od popisu ke konceptualizaci, tj. ke *kostře příběhu*. Je čas vyložit příběh *analyticky*. To znamená, stejně jako u otevřeného a axiálního kódování, že ústřední jev je třeba nějak pojmenovat (a jakožto kategorii uvést do vztahu k ostatním kategoriím). Zde byste se mohli nejdříve podívat do svého seznamu kategorií, jestli tam nenajdete nějakou, která by byla dostatečně abstraktní, aby pojala vše, co bylo v příběhu popsáno. Někdy již takovou kategorií budete mít. Ta se nyní stává *centrální kategorií*. Jindy se stane, že žádná ze stávajících kategorií není dostatečně široká, aby pojala vše. Co dělat v takovém případě? Musíte ústřední jev pojmenovat.

Ve zmíněném příkladu měla badatelka mnoho kategorií, ale žádná z nich nebyla dostatečně široká, aby pojala celou myšlenku zvládnání rizik za účelem ochrany plodu. Zdálo se, že každá kategorie popisuje pouze část tohoto jevu. Po dlouhém přemýšlení byl pro ústřední jev vybrán termín „Ochranná regulace“ (Protective Governing). Regulace: znamená jednání matek směřující k získání kontroly nad riziky spojenými s jejich těhotenstvím. Ochranné: naznačuje, že podstatou jejich jednání byla ochrana plodu. (Bylo by zajímavé nalézt opačné

případy – ženy, které nevyvíjely ochranné aktivity – ale žádná taková se v tomto výzkumu nevyškylala.) Z jazykového hlediska je možné zvolit různé slovní druhy a jejich kombinace. Mohou to být podstatná jména jako trajektorie, práce, vědomí nebo umírání. Může to být spojení přídavného a podstatného jména jako ochranná regulace nebo dvou podstatných jmen jako stávání se matkou nebo život s artritidou. Konkrétní volba závisí na analytikovi. Jediným požadavkem je to, aby pojmové označení vystihovalo příběh, který zastupuje.

Rozhodování se mezi dvěma význačnými jevy

Někdy se stane, že badatelé připadají dva jevy stejně důležité a zajímavé. Je však **nezbytně nutné se mezi nimi rozhodnout**, aby mohlo být dosaženo těsné integrace a hutného rozvoje kategorií, což jsou požadavky kladené na zakončenou teorii. Plně rozvinout dvě kategorie, pak je sjednotit a psát o nich jasně a přesně, je velmi obtížné, a to i pro zkušeného badatele. (V podstatě by musel rozvíjet a psát o dvou samostatných teoriích, mezi nimiž existuje nějaký vztah.) **Tento problém se řeší tak, že se vybere jeden jev, k němu se ta druhá kategorie vztáhne jako pomocná, a pak se píše jediná teorie.** V další práci nebo monografii pak můžete vybrat ten druhý jev a učinit s ním totéž.

Příkladem může být situace, kdy se autorům této knihy v jednom z jejich výzkumů vynořily jako významné dva jevy. Každý z nich by bývalo bylo zajímavé probádat a napsat o něm. Jedním byl průběh chronického onemocnění a jeho zvládnání partnery nemocných. Druhým byl vliv tělesného selhání na jejich biografie. Když došlo na integraci výzkumu, rozhodli jsme se pro průběh onemocnění a jeho zvládnání. Biografií jsme měli jako druhotný pojem, který na jednu stranu zvládnání ovlivňoval a na druhou jím sám byl ovlivňován. V nějaké budoucí publikaci bude pro změnu hlavním bodem tělesné selhání a jeho vliv na biografii. Pak bude na chronické onemocnění a jeho zvládnání pohlíženo jako na soubor podmínek ovlivňujících míru tělesného selhání a zvládnání biografie ve vztahu k tomuto selhání.

Co když se mi nedaří určit kostru příběhu?

Někdy jsou badatelé také profesionály, kteří dělají výzkum v oblasti, která je jejich povoláním. Pro ty je obtížné získat si takový odstup od svých materiálů, který by umožnil dostatečný popis a konceptualizaci kostry příběhu a tím i výběr centrální kategorie. Zde pomáhá poradit se se zkušenějším badatelem, učitelem nebo kolegou, s někým, kdo umí naslouchat a pomůže vám udělat si v tom pořá-

dek. Konzultant se může ptát třeba takto: „Jaké jevy se neustále ukazují ve vašich údajích? Shrňte své závěry. Jakou důležitou informaci o této zkoumané oblasti chcete sdělit ostatním? Co v této oblasti považujete za důležité a proč?“ (Jako příklad zde může sloužit konzultace mezi učitelem a studentem, viz. Strauss, 1987, str. 166.)

Určení vlastností a dimenzí centrální kategorie

Centrální kategorii je třeba stejně jako všechny ostatní kategorie rozvinout ve smyslu jejích vlastností. Pokud příběh zformulujete správně, tak vám nejen ukáže centrální kategorii, ale také její vlastnosti. Vraťme se k našemu příkladu s těhotenstvím. Identifikovali jsme dvě hlavní vlastnosti, spolu s jejich dimenzemi. Byla to „vnímaná rizika“ pohybující se od nízkých po vysoká. Byly zde dva zdroje rizik, těhotenství a onemocnění, z nichž každý komplikuje ten druhý a každý má svůj průběh. O těhotenství nebo onemocnění jsme mohli říci, že je pod kontrolou a že se tedy vyvíjí tak, jak by se vyvíjet mělo, protože rizika jsou pod kontrolou, nebo že není pod kontrolou, což indikovalo, že něco není v pořádku, protože rizikové faktory pod kontrolou nejsou. Schematicky lze tyto vlastnosti a dimenzionální rozsahy zaznamenat takto:

<i>Vlastnost</i>	<i>Dimenzionální rozsah</i>
vnímaná rizika	nízká vysoká
průběh těhotenství/onemocnění pod kontrolou	není pod kontrolou

Jakmile jsou určeny vlastnosti centrální kategorie, dalším krokem je uvedení **ostatních kategorií do vztahu k centrální kategorii**, čímž se z nich stanou *pomocné kategorie*. Ještě než však budeme pokračovat, máme zde dvě otázky týkající se centrální kategorie, které je třeba zodpovědět.

První otázkou je, jestli centrální kategorie musí být „základním psychosociálním procesem“ (Glaser, 1978, str. 100, viz. také kapitola 9, která se zabývá „procesy“ podrobněji) nebo nemusí. Odpověď je záporná. Nemusí. Zakotvená teorie je model orientovaný na jednání, a proto se teorie musí nějakým způsobem týkat jednání a změny, nebo příčin malé popř. minimální změny. Procesem ovšem sama centrální kategorie být nemusí, natožpak procesem psychosociálním, i když jím samozřejmě být může. (Viz. kapitola 11 o „procesu.“)

Vzpomeňte si z výkladu o kostře příběhu, že rozhodnutí o ústředním jevu je pro výzkum extrémně důležité. **Ústřední jev je srdcem procesu integrace.** Je malou, která spojuje – a drží pohromadě – všechny složky teorie. Jakmile tento jev

určím a pojmenujeme jako centrální kategorii, pak můžeme pokračovat podle zbývajících kroků popsaných v této kapitole. Ovšem v analýze je badatelovou centrální kategorií jev, na který se zaměřuje.

Například pojem „povědomí“ (awareness, Glaser a Strauss, 1965) je podstatné jméno, které označuje určitý jev, tj. povědomí v či o nějaké situaci. V knize, v níž je tento jev analyzován, se vyskytuje jednání, změna, proces, stejně jako prvky paradigmatu. Zabývá se tím, jak různé typy povědomí (kontext) vznikají (podmínky jednání nebo interakce), jak jsou udržovány (strategie), jak se mění (proces) a co to znamená pro zúčastněné osoby (následky). Ovšem celá kniha je zorganizována okolo pojmu povědomí.

Druhým problémem jsou kritéria pro výběr centrální kategorie. Tato kritéria by měla odpovídat zkoumanému jevu a době jej popisovat. Také by měla být dostatečně široká, aby pojala a vztáhla k sobě – ve formě pomocných kategorií – ostatní kategorie. Centrální kategorie musí být jako slunce, v uspořádaném systematickém vztahu ke svým planetám.

Uvádění kategorií do vztahu k centrální kategorii

Uvádění ostatních kategorií do vztahu k centrální kategorii se opět provádí pomocí paradigmatu – podmínečné vlivy, kontext, strategie, následky. Jak jsme se již dříve zmínili, pojmenování kategorií nemusí obsahovat tyto paradigmatické termíny. Je třeba tedy určit, které kategorie označují které části paradigmatu. Toto určení kategorie v podstatě uspořádá do subkategorií podle paradigmatického vztahu. Jednoduše řečeno, analytické uspořádání vypadá asi takto: A (podmínky) vedou k B (jevu), který vede k C (kontextu), který vede k D (jednání nebo interakcím včetně strategií), které pak vedou k E (následkům).

Opět na chvíli pomíneme podrobností spojené s každou pomocnou kategorií a omezíme se na práci s kategoriemi samotnými. Pamatujte si, že skutečný vzájemný vztah mezi kategoriemi je mnohem složitější než prostá přičinnost způsobující nějaké následky, a to vzhledem k souboru intervenujících podmínek, které situaci ovlivňují v různých okamžicích (intervenující podmínky viz. kapitoly 7 a 10). Právě tyto intervenující podmínky nám vysvětlují, proč jedna osoba dosáhla určitých výsledků nebo se rozhodla pro určité strategie, zatímco jiná osoba nikoliv. Proto je důležité intervenující podmínky identifikovat a určit jejich vztah k ostatním kategoriím.

Návrat k příběhu

Jak je třeba uspořádat a přeuspořádat kategorie ve smyslu jejich paradigmatických vztahů, aby adekvátně odpovídaly kostře příběhu? Abychom vám to ukázali, vrátíme se opět ke svému příběhu. Tentokrát však do něj vložíme více popisných podrobností. Náš příběh o těhotných ženách s chronickým onemocněním nyní vypadá následovně:

Chronické onemocnění zcela změnilo povahu těhotenství a připojil k němu rizika, která by v něm jinak nebyla. Interakcí mezi onemocněním a těhotenstvím vznikají **rizikové faktory**. Před dvaceti nebo třiceti lety měly ženy trpící cukrovkou, onemocněním ledvin nebo lupenkou jen zřídka kdy to štěstí, že se jim narodilo živé dítě. V době, kdy dosáhly reprodukčního věku, byl jejich vlastní zdravotní stav natolik vážný, že pro ně bylo velmi obtížné vůbec orčounit a posleze nepotratit. Dnes je mnoho chronických onemocnění léčeno a udržováno pod kontrolou tak, že zdraví žen je během jejich reprodukčního věku mnohem lepší než tomu bylo dříve. I dnes je třeba brát na rakuva těhotenství zvláštní ohledy, moderní věda však zmožňuje sobila šance těchto žen na živé a zdravé dítě a poskytl způsoby, jak zvládat potíže novorozenců, které se mohou po porodu vyskytnout. Přirozeně, čím těžší je onemocnění, tím je obtížnější udržet symptomy pod kontrolou a tím jsou také vyšší rizika s nimi spojená. Také jsou zde určitá krizová období v průběhu těhotenství, která se zdají zdravotnickému personálu nebezpečnější než jiná. Například třicátý sedmý týden je zřejmě kritickým bodem u diabetiček, takže sledování jejich stavu je od tohoto okamžiku intenzivnější.

Je zajímavé si všimnout, jak tyto ženy **určují úroveň rizika**. Shromažďují údaje z mnoha zdrojů. Všímají si nápovědi od lékařů a sester, ale také spoléhají na své vlastní zkušenosti s těhotenstvím a onemocněním, i na zkušenosti ostatních. Dávají také pozor na plod samotný a vykládají si jeho pohyby a přírůstek tak, jak je vnímají ve spojitosti se svými vlastními přírůstky na váze. **Sledují**, jak se fyzicky cítí. To vše jim poskytuje údaje, z nichž odhadují úroveň rizika.

Dalším momentem je, že ženy, stejně jako zdravotnický personál, **zvažují rizika** spojená s různými navrhovanými léčebnými postupy. Zvažují nejen rizika hrozcí dítěti, ale také jim samotným i ostatním (**zvažování**). Pokud si ženy myslí, že určitá dávka nějakého léku je příliš vysoká nebo nízká a ohrožuje jejich dítě, pak žádají lékaře, aby ji změnil, nebo si ji změni samy. Když se domnívají, že léčebná metoda, kterou podstupují, není vhodná, snaží se dosáhnout změny léčebného postupu. Pokud se jim to nedaří, jsou schopny dokonce opustit nemocnici, a to i proti zákazu lékaře, jen aby své dítě a sebe zachránily. Ženy také **zvažují rizika** různých diet a léčebných postupů pro fungování jejich rodin. Pro ženu s dvěma

dalšími malými dětmi je velmi obtížné každé odpoledne si odpočívat. Pokud nemá nikoho, kdo by se o její děti staral, pak nemůže odpočívat.

Zvládání je společná funkce žen a zdravotnického týmu. Tím, že tyto ženy vstoupí do zdravotnického systému, předávají část funkcí zvládání svým lékařům, a to část týkající se diagnózy a určení léčby. Vlastní aplikování léčby už opět dělají ženy (a jejich partneři) doma, pokud ovšem nepotřebují hospitalizaci. Jejich strategie zvládání, podobně jako strategie jejich lékařů, se zaměřují na **získání kontroly** nad riziky. Některé z těchto strategií jsou určeny ke kontrole fyzických rizik ublížení dítěti a sobě samé, jiné ke zvládání psychologického strachu spojeného s fyzickými riziky. I otec dítěte hraje velmi významnou, byť ne tak přímou roli v procesu zvládání. Jeho úkolem je spíše podpora. Kdyžkoliv je to možné, přicházejí otcové k těhotenským prohlídkám spolu se svými ženami. Pokud se mohou uvolnit z práce, je téměř jisté, že tam budou, stejně tak tehdy, když žena podstupuje nějaké speciální vyšetření, potřebuje hospitalizaci nebo je třeba učinit nějaká závažná rozhodnutí. Výsledky strategií zvládání jsou různé. Pokud je onemocnění i těhotenství udrženo pod kontrolou a rizika jsou tedy omezena, pak je cíl – narození zdravého dítěte – dosažen. Někdy není možné dosáhnout omezení rizik. Stalo se, že přes všechnu snahu ženy a týmu zdravotníků chronické onemocnění destabilizovalo těhotenství nebo způsobilo porodní komplikace. Jedno dítě kvůli komplikacím zemřelo krátce po porodu. Jiné musely být na čas umístěny do porodnice s intenzivní péčí, ale nakonec byly propuštěny v dobrém zdravotním stavu. Všechny ženy věřily, že jejich dítě je výjimečné, protože toho tolik podstoupily, aby je získaly. A některé páry cítily, že je tato společná zkušenost více sblížila, protože toho spolu tolik podstoupily.

S použitím příběhu jako vodítka může analytik začít **uspořádat a přeuspořádat kategorie podle paradigmatu, dokud se mu nezdá, že příběhu odpovídají, a tak vytvořit analytickou verzi příběhu**. Jinak by kategorie zůstaly pouhým seznamem. Zde je příklad takového uspořádání. Ve výzkumu o těhotenství se vynořily následující kategorie: Rizikové faktory (zdroje rizik), Kontext rizika, Touha po zdravém dítěti, Hodnocení, Zvažování, Kontrola (společný proces zvládání) a Výsledek (omezení rizik). Byly zde další dvě významné kategorie. Ty se staly vlastnostmi centrálního pojmu, **Ochranná regulace**, jakmile byly identifikovány. Byly to: **vnímaná úroveň rizika a průběh těhotenství a onemocnění**.

Nakonec jsou Rizikové faktory (výslednice vlivu těhotenství a onemocnění) nazírány jako rizikové *podtřísky*, které vedou k numosti užít zvláštní typ zvládání pojmenovaný Ochranná regulace. Kontext rizika byl určen jako *kontext* vedoucí k jednání. Označoval, kde na dimenzionální škále rizika se žena umístovala a jestli se domnívala, že se její těhotenství nebo onemocnění vyvíjí tak, jak by mělo. Zde,

stejně jako při axiálním kódování, byl Kontext rizika vytvořen pomocí interakcí mezi vlastnostmi Ochranné regulace. Tento kontext se mění podle rozsahu *dimenzí* neboli podle možné kombinace vnímané úrovně rizika a průběhu těhotenství/onemocnění. Hodnocení (jednání) se považuje za intervenující podmínku mezi jevem Ochranná regulace a Kontextem rizika. To proto, že zhodnocení napovídá se stalo prostředkem, jímž ženy definují úroveň rizika svého těhotenství. Musely shromáždit informace o svých specifických rizikových faktorech, přičemž přesnost shromážděných informací závisela na úrovni znalostí, předchozích zkušenostech s těhotenstvím, interpretaci událostí, které se staly během těhotenství vyšetření, apod.

Kontrola se stala termínem pro strategie, které ženy používaly pro zvládání jak fyzických, tak psychologických rizik, které si spojovaly se svým těhotenstvím. (Ačkoliv kontrola je proces zvládání, na němž se podílí jak tým zdravotníků, tak ženy, v několika nadcházejících odstavcích budeme mít na mysli pouze jednání žen.) Motivace a zvažování jsme považovali za významné intervenující podmínky mezi kontextem rizika a kontrolou, protože možnosti léčby byly vždy zvažovány spolu s touhou po zdravém dítěti. (Do tohoto zvažování byly samozřejmě zařazeny pouze použitelné možnosti. To znamená dostupná technologie, znalosti lékařů o ní, plus mnoho intervenujících podmínek jako třeba zkušenosti s onemocněním.) Kontrolující jednání bylo v podstatě výsledkem tohoto procesu zvažování. Kategorie Výsledné omezení rizika je ekvivalentem *následků*, neboli konečných výsledků těchto strategií kontroly. To znamená udržení rizikových faktorů těhotenství a onemocnění na minimální úrovni, což vede ke zdravému dítěti. Náporně by se toto analytické schéma dalo vyjádřit takto:

Rizikové faktory spojované s těhotenstvím + Chronické onemocnění →

vede k Potřebě Ochranné regulace

Jak je Ochranná regulace vykonávána:

Zhodnocení vede k určení Kontextu rizika, který je ovlivňován: Motivací, Zvažováním + Dalšími intervenujícími podmínkami → vede k I: Strategie kontroly rizik → výsledkem čehož je nakonec Omezení rizika.

Toto uspořádání kategorií by nevzniklo bez pořádné dávky přemýšlení. Umístění některých prvků bylo zřejmé, například kontrola je bezpochyby strategie. Umístění hodnocení a zvažování již bylo obtížnější. Označují jednání, které však není tou strategií, která výsledek řídí, přestože jej ovlivňuje. Hodnocení, zvažování a kontrola mohou být společně považovány za prostředky, jimiž je ochranná regulace vykonávána, za jakýsi proces o třech stádiích.

Vyprávění příběhu a sekvenční uspořádání tohoto vyprávění jsou klíčem k jasnému uspořádání kategorií. Pokud je příběh vyprávěn přesně a logicky, nemělo by být uspořádání kategorií příliš obtížné.

Obtíže při uspořádávání kategorií

Pokud máte v tomto stádiu výzkumu stále problémy s uspořádáním svých kategorií, pak byste se měli pokusit o převyprávění svého příběhu. Potíže s integrací většinou indikují, že v logice vašeho příběhu není něco v pořádku nebo tam něco chybí. Možná jej budete muset převyprávět několikrát, než bude úplně správný. Teprve pak vám umístění kategorií bude dávat smysl.

Ověřování vztahů

Nyní bychom mohli vyslovit hypotetický výrok o vztazích mezi kategoriemi. Výrok o zvládnutí těhotenství by mohl, možná dosti komplikovaně, znít takto: „Je-li těhotenství komplikováno chronickým onemocněním, ženy se uchylují k ochrannému jednání, aby snížily jimi vnímané riziko, a to tak, že zhodnotí úroveň rizika, zváží možnosti léčby a užijí společného procesu zvládnutí nazvaného 'kontrola' – tak, aby minimalizovaly riziko a měly zdravé dítě.“ Výzbrojení takovým výrokem se můžeme vrátit k údajům nebo do terénu a ověřit jej. Platí tento výrok v širším kontextu pro každou zkoumanou osobu? V našem skutečném výzkumu jsme to udělali a výrok platil pro každý případ. Ovšem všimněte si, že tento výrok je velmi statický a nevysvětluje nic ze složitosti a odchylek, které badatel viděl. Co teď? Abychom mohli zodpovědět tuto otázku, budeme muset přikročit k následujícímu kroku procesu integrace.

Odhlování pravidelnosti¹

Během axiálního kódování si badatel začne všimát určitých „pravidelností“ (opakujících se vztahů mezi vlastnostmi a dimenzemi kategorií). Například badatelům ve výzkumu těhotenství bylo zřejmé, že ženino vnímání rizik mělo během průběhu těhotenství tendenci kolísat spolu se stavem těhotenství a onemocnění a že jakmile se změnilo její vnímání, změnily se i strategie, které používala.

Při vytváření kategorií během axiálního kódování dochází v určité míře k integraci. Vezměme si jako příklad kategorii Hodnocení. Když se zeptáme, proč ženy neustále hodnotí, automaticky odpovídáme „kvůli riziku, které je výsledkem

spolupůsobení těhotenství a onemocnění.“ Proto jsou tyto dvě kategorie, Hodnocení a Rizikové faktory, ve vzájemném vztahu, ačkoliv vztahy navrhované v axiálním kódování jsou stále poměrně volné.

Jinými slovy, síť konceptuálních vazeb již existuje, ačkoliv ve volné a poněkud zamotané podobě, a badatel ji pomocí selektivního kódování musí jen uspořádat a zdokonalit. Je velmi důležité identifikovat tyto pravidelnosti a podle nich uspořádat údaje, protože právě to teorii dodává na určitosti. Pak můžeme říci: Za těchto podmínek (jejich výčet) se stane to a to, zatímco za jiných podmínek zase něco jiného.

Systematizace a upevnování spojení

K systematizaci a upevnění spojení používáme kombinaci indukce a dedukce, kdy neustále klademe otázky, vytváříme hypotézy a porovnáváme.

Z našeho dosavadního výkladu o kódování již víte, že kontext je konkrétní soubor vlastností jevu – podmínek – do něhož je jednání zasazeno. Také víte, že kontext je v podstatě uspořádáním. Uspořádáním čeho? Vlastností obecného jevu, uspořádaných v různých kombinacích na dimenzionálních škálách do vzorců – pravidelností. (Tento výrok je pouze zpracováním původní definice předložené v kapitole 7.)

Abyste si dokázali představit, jak to funguje, vrátíme se nyní k našemu příkladu o Ochranné regulaci. Její vlastnosti jsme určili jako: „vnímání rizika“, které se může pohybovat od nízkého až po vysoké, a „průběhu“ těhotenství a onemocnění, který je nebo není pod kontrolou. Tyto dvě kategorie se různým způsobem kombinují do vzorců (pravidelností), které vytvářejí kontext jednání. V našem výzkumu o těhotenství jsme identifikovali čtyři kontexty. Byly to:

- (1) Pod kontrolou, riziko nízké.
- (2) Pod kontrolou, riziko vysoké.
- (3) Není pod kontrolou, situace není kritická.
- (4) Není pod kontrolou, kritická situace.

Způsoby objevování těchto kombinací

Existuje několik způsobů objevování těchto pravidelností. **Kombinace se někdy jednoduše vynoří během analýzy.** Po několika měsících, kdy jste ponořeni v údajích, si nemůžete nevšimnout rozdílů a postupně se vynořujících pravidelností. Možná, že okamžitě nerozpoznáte všechny detaily těchto pravidelností, ale

¹ v originále *patterns* (pozn. př.)

jste si vědomi odlišností. V našem výzkumu těhotenství si badatelka všimla, že vnímání rizika se během času měnilo podle stavu těhotenství a onemocnění. Jakmile se stala teoreticky citlivou vůči těmto změnám, začala v údajích pátrat po dalších důkazech této pravdivosti, stejně jako po konkrétních odpovědích na otázky proč, jak apod.

Jakmile znáte vlastnosti ústředního jevu, můžete různé kombinace odvodit. K tomu dobře slouží čtyřpolní tabulka.

Někdy na pravdivosti v odlišnostech narazíte náhodou. Při kódování si všimnete nějaké odlišnosti a vysledujete ji zpět, abyste tento objev objasnili. Nebo vás to náhle napadne během pozorování; nápad uspíšený předchozími pozorováními nebo něčím, co jste slyšeli v rozhovoru. Vztahy, o nichž jste celé týdny přemítali se najednou vyjasní. Totéž se vám může stát, když se bavíte s kolegou, čtete příbuznou literaturu nebo třeba i při řízení auta. Tento vhled a radost, která jej doprovází, často badatelé užívající zakotvenou teorii nazývají „radost z objevu.“ (Je vždycky dobré mít s sebou tužku a papír, abyste si tytoblesky analytické bouřky mohli poznamenat. Glaser, 1978, str. 58). (Tento postup jsme probírali v kapitole 7 o axiálním kódování.)

Seskupování kategorií

Pokud jste již identifikovali rozdíly v kontextu, můžete začít systematicky seskupovat kategorie. Seskupují se podle dimenzionálních rozsahů svých vlastností, v souladu s objevenými pravidelnostmi. Toto seskupování se opět děje pomocí kladení otázek a porovnávání. Vraťme se k našemu výzkumu těhotných žen a zamysleme se nad kategorií Hodnocení. Jednou z vlastností Hodnocení je to, že je založeno na Náповěďech. To znamená, že ženy hledaly náповědi o podstatě rizikových faktorů tak, jak je ony samy viděly. Náповědi měly zase svou vlastnost: časové (náповědi). Typ byl rozdělen na fyzické, interakční, časové a cílové náповědi. Otázka, na kterou jsme nyní hledali v údajích odpověď, byla následující: Jak se náповědi měnily v různých kontextech? Jinými slovy: Jak se fyzické, interakční, časové a cílové náповědi v kontextu, kdy je riziko nízké a těhotenství a onemocnění jsou pod kontrolou, liší od náповědi v kontextu, kdy je oproti předchozímu kontextu riziko nízké? A jak se náповědi v kontextu, kdy těhotenství a onemocnění nejsou pod kontrolou, ale situace není kritická, liší od náповědi v kontextu, kdy situace kritická je? Všimněte si, že skutečně porovnáváme podle potenciálních dimenzionálních rozsahů. To znamená, že interakční, časové, fyzické a cílové náповědi by se měly lišit svým typem, intenzitou apod. Tyto rozdíly nám umožňují přiřadit tyto náповědi různým kontextům.

Ve svém výzkumu těhotenství jsme analyzovali tímto způsobem nejen Hodnocení, ale i Rizikové faktory, Zvažování, Kontrolu a Výsledky. Při analýze si badatelka pomáhala následujícími otázkami: Jak se lišily rizikové faktory těhotenství a onemocnění v různých kontextech? Jaké možnosti zvažovaly ženy v různých kontextech a jak touha po zdravém dítěti ovlivňovala jejich rozhodnutí? Jaké formy, co se týče strategií kontroly, nabývalo společné zvládnání v různých kontextech? Jak se lišily výsledky těchto strategií? Pomocí takovéhoho systematického zkoumání údajů začnou kousky analytické skládky, kterým musí badatel nevyhnutelně čelit, zapadat do sebe. Nyní jsou údaje pro každou hlavní kategorii spojeny nejen na široké úrovni pojmů, ale také na úrovni vlastností a dimenzí. Tím jste získali základ teorie!

Zakotvení teorie

Ověření teorie podle údajů dokončí proces jejího zakotvení. Dělá se to tak, že pomocí schémat nebo narativně se vytvoří návrh teorie. Pak se výšloví výroky o vztazích mezi kategoriemi v různých kontextech a tyto výroky se nakonec ověřují podle údajů. Tyto postupy opět nejlépe osvětlíme na našem příkladu s výzkumem těhotenství.

Návrh teorie

Narativně podaný návrh teorie Ochranné regulace by v tomto okamžiku vypadal asi následovně. (Mnoho podrobností jsme vypustili.)

Ochranná regulace v kontextu s nízkým rizikem a těhotenstvím i onemocněním pod kontrolou

Riziko je hodnoceno jako relativně nízké a stav těhotenství i onemocnění je vnímán jako „pod kontrolou,“ protože průběh rizikových faktorů – onemocnění a těhotenství – je stabilizovaný. Mezi fyzické, interakční, časové a cílové náповědi, které vedly ženy k tomuto Hodnocení, patří: malé množství a mírná forma fyzických symptomů onemocnění, výsledky lékařských vyšetření jsou „normální,“ tlukot srdce a růst plodu je normální, plod se pohybuje. Ženy se cítily být „zdravé“ a věřily, že mají „onemocnění pod kontrolou.“ Většina byla v počátečních fázích těhotenství. Díky tomuto hodnocení ženy usuzovaly, že jejich největším úkolem je udržet riziko na nízké úrovni, tedy udržet onemocnění i těhotenství pod kontrolou.

Co se týče **Zvažování**, ženy se domnívaly, že ohledně možnosti léčby **mají na výběr**. Některé si mohly dovolit po tuto dobu přestat užívat rizikové léky, jiné mohly alespoň snížit jejich dávky. Ostatní způsoby léčby – dietu a odpočinek – vnímaly jako přízvisobitelné. Tyto ženy dělaly vše, co bylo třeba, v mezích svých vlastních možností a fungování rodiny.

Společné zvládání by se v tomto kontextu dalo označit jako Doplnující kontrola, tj. zodpovědnost sdílená ženou a týmem zdravotníků. Samy ženy vnímaly roli týmu zdravotníků jako **Podporu**. Nejdůležitějšími intervenujícími podmínkami, které umožňovaly tento způsob zvládání, zde byla stabilita onemocnění a těhotenství a ženino sebevědomí ohledně schopnosti obojí zvládat. Strategie kontroly, které užíval tým zdravotníků, by se daly nazvat **Dohlížení nad celkovou pohodou ženy a plodu**. Toto dohlížení bylo vykonáváno v **omezeném čase**, protože lékaři mají nabitý program a tato těhotenství nevyžadovala mnoho času a energie zdravotnického personálu. Strategie kontroly užívané ženami by se daly nazvat **Investice do zdravého dítěte a sebe samotné**. Tento typ kontroly byl vykonáván pomocí několika taktik. Například některé ženy začaly svůj léčebný režim dodržovat pečlivěji než před těhotenstvím. Protože již užívaly nějaké léky kvůli svým onemocněním, zvláště pečlivě se vyhýbaly látkám nepříznivě ovlivňujícím vývoj plodu jako je káva nebo alkohol. Přestaly užívat volně prodejné léky jako aspirin a snažily se nepřijímat bolesti hlavy vydržet. Zlepšily svou výživu a jedly více zeleniny a bílkovin. To vše vyžadovalo určité změny v domácnosti, naštěstí však většina rodin spolupracovala. Ženy začaly být velmi opatrné a často žádaly lékaře o snížení dávek léků s tím, že budou více odpočívat apod., pokud to podle názoru lékaře může pomoci. Strategie kontroly užívané partnery žen jsme zde nazvali **Dohlížení nad svými investicemi**. Mezi taktiky partnerů patřilo připomínání ženám, aby dodržovaly svůj režim, chválení úsilí a pomoc při shromažďování informací o zvláštních potřebách týkajících se těhotenství.

Pokud bylo riziko nízké a těhotenství i onemocnění bylo pod kontrolou, ženy měly jen málo psychických obav týkajících se výsledku – **Obav o následky**. Navštěvovaly kurzy pro těhotné, vybraly pro své dítě jméno, představovaly si, jak bude vypadat, nakupovaly pro něj oblečení a vybíraly nábytek. Aby si ulevily od potenciálních obav, užívaly pozitivního myšlení a představitosti.

Byly okamžiky, kdy se mezi ženami a týmem zdravotníků **vnímání rizika lišilo**, kdy ženy vnímaly riziko jako větší nebo menší, než jak jej hodnotil tým zdravotníků. V takové situaci používaly obě strany strategie a obranné strategie ve snaze přesvědčit druhou stranu. Někdy se jim to povedlo, jindy ne (z analyticky specifických důvodů). Nicméně jednání každé ze stran se řídilo jejich vlastním vnímáním rizika, ať již druhá strana souhlasila nebo ne.

Když byly pokusy o kontrolu úspěšné, pak byla rizika minimalizována a těhotenství a onemocnění bylo pod kontrolou. **Odplatou** zúčastněným za jejich úsilí bylo Omezení rizika a **Výsledkem** „zdravé“ dítě a matka. Ženy rodily běžnou cestou, v což všechny doufaly. Také byly ochotny uvažovat o dalším těhotenství. Přímo po porodu i po šesti týdnech byla vidět jejich pevná vazba na dítě.

Tento kontext, v němž je riziko nízké a těhotenství i onemocnění je pod kontrolou, je protikladem jiného, který nyní popíšeme a analyticky ukážeme na rozdílly.

Kontext, kdy těhotenství i onemocnění nejsou pod kontrolou, avšak situace není kritická

Riziko je hodnoceno jako vysoké a těhotenství a onemocnění není pod kontrolou, protože se s nimi děje něco špatného. Již nejsou stabilizované. Lékařské nebo porodnické komplikace ohrožují výsledek, ale ještě nedosáhly kritických rozměrů. Nápovědi, které ženy vedly k tomu Hodnocení byly následující: intenzifikace symptomů onemocnění, jako jsou dýchací obtíže nebo únava zčuzující i rutinní činnosti. Další bylo objevení se porodnických komplikací jako předčasné porodní bolesti, krvácení nebo eklampsie. Například jedna žena se dozvěděla, že růst jejího plodu je nedostatečný, že plod je „na svůj gestační věk příliš malý.“ U jiné ženy, když přišel třetí týden, tým zdravotníků zintenzivnil své úsilí včetně ne použití doplňkových porodnických vyšetření. Přesto zde však byly příznaky, které ženu ujšťovaly, že má stále šanci, že porodí zdravé dítě. Silný tep srdce plodu a jeho normální pohyblivost byly některé z těchto ujšťujících nápovědí. Jejich **Úkolem**, jak jej samy vnímaly, nyní bylo dostat onemocnění a těhotenství pod kontrolu, vrátit je do normálního stavu a omezit rizika.

Ženy byly stále vysoce motivované svou touhou po zdravém dítěti. **Zvažování** bylo v tomto kontextu komplikovanější, protože ženy měly méně možností na výběr. Musely dělat **kompromisy**. Někdy bylo možné těhotenství udržet jen za cenu vyšších dávek léků s potenciálními vedlejšími účinky. Bylo třeba vybrat nejméně rizikový lék. Hospitalizace často znamenala také ohrožení pracovního místa, přípravy dětí do školy a podobně. Zde se ženy musely rozhodovat mezi očekávaným zdravím dítěte a pohodou v práci a rodině. I když dítě bylo na prvním místě, samo rozhodnutí zařadit jej na toto první místo bylo často těžké.

Společné zvládání za těchto podmínek jsme nazvali **Sveřená kontrola**. Intervenujícími podmínkami umožňujícími tento způsob kontroly byly: nestabilita onemocnění nebo těhotenství a ženina víra ve schopnosti týmu zdravotníků omezit rizika. Tým zdravotníků na to reagoval **Zvýšením úsilí** s taktikami jako jsou čas-

tější návštěvy ženy, konzultace s dalšími lékaři, zmnožení porodnických a lékařských vyšetření, změny léčebných postupů a často také hospitalizace, z důvodu větší kontroly nad situací. Strategie kontroly užívané v tomto kontextu ženami jsme nazvali **Činění nezbytných opatření**. Pečlivěji sledovaly své symptomy a všechny změny hlásily lékařům. Udělaly nutné změny ve svém programu, byť to měla být dočasná hospitalizace, třeba i se členy rodiny, kteří se o ně starali. Přísně dodržovaly léčebný režim. Jejich situace doma často omezovala jejich úsilí. Pokud žena nemohla najít nikoho, kdo by jí pohlídl její ostatní děti, nemohla být hospitalizována, musela zůstat doma a léčit se co možná nejlépe tam. Z pohledu lékaře je hospitalizace žádoucí, ale za těchto podmínek by narušila chod domácnosti. Ke komunikaci mezi nemocnicí a domácností ženy používaly telefon.

Ve třech případech se ženy domnívaly, že léčba, kterou v nemocnici podstupují, dokonce zvyšuje riziko, které jim a jejich dětem hrozilo. Když se jim nepodařilo vymoci si změnu léčebného postupu, uchýlily se ke strategii **Odebrání svěčené kontroly**, a to tím, že opustily nemocnici, aby tak „zachránily své dítě“ a sebe sama.

Úsilí partnerů v tomto kontextu jsme nazvali **Dočasný pečovatel**. Nejenže museli ještě více podporovat své těhotné partnerky, ale také byli nuceni převzít všechny domácí práce, které jinak dělá jejich žena. **Obavy o následky** byly tomto kontextu čtenější. V obavě, že nebudou mít zdravé dítě, se ženy uchýlovaly k ochranné strategii **Poždržení** příprav na dítě, dokud nebudou rizika omezena.

Když bylo jejich úsilí úspěšné, těhotenství a onemocnění se dostaly zpět pod kontrolu a rizika byla minimalizována, což ženám umožňovalo dosáhnout křečného **Výsledku**. Narození zdravého dítěte bylo pocíťováno jako **Obrovská úleva**. Byly zde jak běžné porodů, tak porodů císařským řezem. Dvě děti byly na svůj gestační věk příliš malé. Některé ženy byly ochotny uvažovat o dalším těhotenství a jiné usoudily, že rizika jsou příliš vysoká. Ačkoliv se ženy zdržovaly emocionálních a fyzických příprav na dítě, všechny si po porodu k dítěti vytvořily pevný vztah.

Formulace a ověřování výroků o vztazích

Jakmile máme **návrh** různých stránek **teorie** před sebou ve **formě záznamu**, a to názorného nebo narativního, jsme připraveni **formulovat výroky** o **vztazích** a **ověřovat tyto výroky podle údajů**. Tyto výroky by měly popisovat vztahy mezi všemi výše zmíněnými kategoriemi tak, jak se mezi sebou v každém kontextu liší. Vztahy mohou být porovnány s údaji, čímž se ověřuje jak výroky, tak i rozdíly mezi kontexty na úrovni dimenzí.

Například bychom mohli formulovat takovýto výrok: **Když** jsou tyto ... intelektuální, časové a fyzické nároky přitomny, pak budou ženy hodnotit své těhotenství jako méně rizikové a pod kontrolou. **V případě**, že žena vnímá své těhotenství jako méně rizikové a pod kontrolou a je zároveň vysoce motivovaná mít zdravé dítě, **pak** použije formu společného zvládnutí nazvanou Doplnující kontrola. **Jestliže** je doplňující kontrola úspěšná, **pak** žena porodí zdravé dítě.

Mohli bychom formulovat také tyto výroky: **Když** žena vnímá své těhotenství jako méně rizikové a pod kontrolou, **pak** se začne na dítě připravovat. Nebo **když** žena vnímá, že její těhotenství není pod kontrolou, ačkoliv situace není kritická, **pak** odloží přípravy na dítě, než budou rizika omezena.

Takové výroky jsou potom porovnávány s každým případem a zjišťuje se, jestli mu odpovídají nebo ne. Opět sledujeme, jestli odpovídají v obecném smyslu a ve většině případů, nikoliv nutně přesně v každém případě. Tyto výroky je možné neustále upravovat, dokud není na obecné úrovni dosaženo shody.

Co když nějaký případ teorii neodpovídá?

Občas narazíme na typický případ, který přesně odpovídá pravidelhostem. Ovšem obvykle se dokonalá shoda nevyskytuje. Je třeba umístit případy do nejvhodnějšího kontextu a použít kritéria co **nejlepší** shoda spíše než dokonalá shoda. Shodu si však nemůžeme vynutit. Vyskytují se případy, které jakoby nikam nepatřily. A existují pro to příčiny.

Některé případy představují **stav přechodu**, protože některé ze základních podmínek vedoucích k ústřednímu jevu se změnily nebo se právě mění. Tato změna podmínek zase změnila dimenzionální umístění vlastností a kontext vedoucí k jednání. Případy ve stavu změny nebo přechodu vykazují rysy dvou různých kontextů. Leží někde mezi a ani do jednoho z nich nepasují. Jedním způsobem, jak tuto situaci vyřešit, je vstoupit do teorie proces. (Tím se budeme zabývat v kapitole 10.)

Dalším vysvětlením případu, který nikam nepasuje, je častý vliv **intervenujících podmínek**. Například je možné, že žena cítí, že prolečet devět měsíců v posteli je více, než je ochotna pro zdravé dítě udělat. Mohla by si vybrat méně omezující způsob regulace, který bude méně ochranný pro plod a více ochranný pro její vlastní zájmy. To teorii ochranné regulace ani výroky o vztazích mezi kategoriemi nutně nepopírá. Spíše to ukazuje na odchylku. **Analytik nyní musí vysledovat a určit podmínky**, které tuto **konkrétní odchylku způsobují**. Jakmile to udělá, může je včlenit do teorie.

Podívejte se ještě jednou na příklad kontextu s nízkým rizikem a těhotenstvím a onemocněním pod kontrolou. Všimněte si tam kategorie označené **Když se vnímá rizika lišilo**. V kontextu s vysokým rizikem, kdy situace není kritická, je zase kategorie **Odebrání svěčené kontroly**. Tyto kategorie tam jsou, aby vysvětlily odchylky ve společném zvládnání. Když žena v kontextu s nízkým rizikem a těhotenstvím a onemocněním pod kontrolou hodnotila úroveň rizika níže než zdravotník, pak nedodržovala předepsaný režim. Místo toho se sama rozhodovala, co je nebo není třeba dělat. V kontextu s vysokým rizikem, kdy situace není kritická, užívaly ženy určitou formu společného zvládnání – svěčenou kontrolu – což znamenalo, že většinu zvládnání nechaly na zdravotníkovi obvykle tím, že se nechaly hospitalizovat. Ovšem když si myslely, že léčba v nemocnici jim ve skutečnosti škodí, vzaly si kontrolu zpět, obvykle tím, že nemocnici opustily.

Dále je ještě třeba říci, že **jednotlivé rozhovory, pozorování, apod. je třeba rozdělit na příslušné části**. To platí zvláště tehdy, když jsou údaje shromažďovány v sériích nebo během času, a ještě více, když jsou rozloženy do několika rozhovorů a pozorování. V našem výzkumu těhotenství se někdy úroveň rizika drasticky změnila i během několika dní, v reakci na změny ve stavu onemocnění a těhotenství, a tak jeden rozhovor mohl obsahovat údaje vztahující se ke dvěma nebo více kontextům. V jednom okamžiku nastávající matka mluvila o svěřování kontroly, zatímco v následujícím již mluvila o tom, jak si jí vzala zpět, a ve zbytku rozhovoru pak přeskakovala z jedné situace do druhé. Analytik si musí tyto příslušné střípky uspořádat a nenakládat s jedním pozorováním nebo rozhovorem jako s jedinou entitou. Pamatujte si, že analyzujeme případy, události, situace, nikoliv rozhovory, pozorování, apod. jako takové.

Doplňování nedostatků kategorií

Teď, když máme radost, že naše teoretická konstrukce obstála při pečlivém zkoumání a že procesy a podmínky jsou v ní včleněny a zohledněny, **se můžeme vrátit ke kategoriím a doplnit jakékoliv chybějící podrobnosti**. To dodává teorii *pojmovou hutnost*, a také zvyšuje *pojmovou určitost*. Toto doplňování pokračuje i v té fázi projektu, kdy se připravuje publikace výsledků, protože právě při psaní se objevují drobné nedostatky v teoretických formulacích. (Tímto se budeme dále zabývat v kapitole 13.)

Vezměme si za příklad opět náš výzkum těhotenství. Dejme tomu, že badatel poté, co rozřídí údaje podle určitých pravidelností v rizikovém kontextu, zjistí, že kategorie a dimenze patří do kontextu, kdy riziko je nízké a onemocnění i těhotenství je pod kontrolou, jsou dobře rozvinuté. Oproti tomu však kategorie a dimenze patří do kontextu, kdy riziko je vysoké a onemocnění a těhotenství

nejsou pod kontrolou, dobře rozvinuté nejsou. V takové situaci se analytik může vrátit do terénu a shromáždit specifické údaje, které mu pomohou tyto nedostatky odstranit. Takto je možné doplnit jakoukoliv kategorii, která se nám zdá nedostatečně zpracovaná.

Tohle uzavírá naše pojednání o selektivním kódování. Připomínáme opět, že oněch pět postupů, podle nichž je tato kapitola uspořádána, není nutné používat v uvedeném pořadí. My jsme o nich v tomto sledu psát museli, abyste každému souboru analytických postupů snadněji porozuměli. Až se je naučíte rutinně používat, těžko si vůbec všimnete, jak se pohybuje od jednoho k druhému.

Souhrn

Integrace všech výsledků interpretace získaných během celého výzkumu je možná nejobtížnější fází vývoje zakotvené teorie. I zkušební badatelé s ní mají potíže. Postupy zakotvené teorie nám však s integrací podstatně pomáhají. V této kapitole jsme si vysvětlili důvody vyjasnění příběhu, vytvoření jasné kostry příběhu a jejich převedení do *analytického* příběhu. Hlavním z těchto postupů je výběr centrální kategorie a uvedení všech hlavních kategorií do vztahu jak k této centrální kategorii, tak do vzájemných vztahů mezi sebou. Vše jsme předvedli na rozsáhlém ilustrativním příkladu.